

682

Hanusz
István.
FÜBEN,
FABAN.

H

144

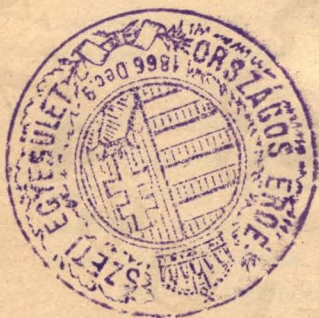
OEE Könyvtár
ÁII.EII. 2018

FÜBEN, FÁBAN

*

IRTA

HANUSZ ISTVÁN

1886. j.

OEE Könyvtár
Áll. Ell. 2018

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDA R.-T. KIADÁSA

1905.

Áll. Ell. 2018
OEE Könyvtár

Budapest, az Athenaeum r.-társ. könyvnyomdája.

BEVEZETŐ.

Irta: dr. Romy Béla.

Nemzeti történetünk egyes epizódjaihoz, történelmi alakjaink személyéhez fűződő ugynevezett történeti nevezetességü fák megismertetése és megóvása érdekében rövidke cikket közöltem a »Turisták Lapja« egyik mult évi számában azzal a célzattal, hogy néhány adatot szolgáltatassak annak a hivatott turista-írónak, a ki vállalkozni fog arra, hogy írásban és képben összeállítsa hazánk történeti nevezetességü fáit, leírván azok történetét, a hozzájuk fűződő hagyományokat, regéket, hogy kedvet keltsen a turistákban, ezeknek az emlékeknek a meglátogatására.

Nem reméltem, hogy maga az úttörő, a ki ezekre az »eleven emlékoszlopok«-ra vonatkozó igen sok adatot hordott össze már eladdig is, rövid néhány hónap alatt nemcsak valóra váltja óhajtasomat, hanem széles keretbe foglalva, elmét és szívet gyönyörködtető módon mutatja be a krónikás fákat.

Keretet mondtam, pedig úgy látom, a keret fényesebb és szebb lett mint maga a kép.

Himes mezőben állítja élénk szerző azokat a viharverte ősrégi faóriásokat, melyek alatt egy-egy kimagasló honfitársunk pihente ki fáradalmaikat, vagy a melyeknek lombjai országos eseményekről suttognak.

A természettudós alapos szaktudása poeta-lélek inspirációjával rajzolja élénk régmult idők élő maradványait.

A lelkiismeretes gyűjtőnek minden aprólékosságot figyelemre méltató pontosságával találkozunk ebben a könyvben is, mely nem első műve a tudós szerzőnek.

Egyik hozzám intézett levelében ezt írta: »Azt mondják, hogy ha az ember valamely templomban először jelenik meg, ottan való első kérését teljesíti az Ég. Mikor először voltam a bécsi Szent István domban, én azt kértem, hogy adjon az Isten erőt nekem, hogy Szent István magyar nemzete okulására, vigasztalására, minél többet írhaszak.«

Ennek a fohásznak meg is volt a foganatja, mert ez a munka, mely a növényvilággal kapcsolatos történelmi eseményeknek és népmondáknak tanulságos gyűjteménye, immár tizennegyedik népszerűen írott műve a természet-tudományok jeles művelőjének.

Miként legtöbb munkájában, úgy ebben is, és itt még fokozottabb mértékben, nemcsak a tudása, hanem az ő magyar szíve, az ő törzsökös magyar érzése is megnyilatkozik.

Meggyőződése, hogy minden igaz hazafi lelki gyönyörűséget fog lelni az ő magyar sovinizmusában, mert ha örömmel fogadtuk a német császárnak Budapesten mondott szavait, hogy rá kell ütni mindenre a nemzeti gondolkodás bélyegét, mért nem szólhatna a növények cultusa is a magyar dicsőséges multról, az ezredéves szenvedésről, fajunk jövőjéről?

Meleg érzelmekkel üdvözölhetjük ezt a munkát főleg a fa-cultus ébrentartása szempontjából, mert sajnos, manapság már szinte visszasóvároghatnak Szent László idejét, mikor tilalmazni kellett az élőfa pogányos tiszteletét.

Növények hazai történetünkben és népmondáinkban.

Piros volt egykor a hófehérke (*Gnaphalium*) és az Ünökő-havasnak a tündére viselte keblén, de csak addig maradt az piros, míg a tündér bele nem szeretett a Föld fiába, a deli barna ifjú Korongisba; ezért a tündérkirály kővé merevítette őket és a mely piros virágot az Ünökő-tündér Korongisnak ajándékozott, ma is ott nyílik a Korongis-havas oldalán, de már elhalványodott fehér színben.

Népregés növény a Csaba ire (írja) vagyis flastroma, a tömjénes pimpinella. Úgy szól pedig a monda, hogy »mikor egész Magyarország belső háború folytán rázkódtatást szenvedett és kemény csatát vívtak azért, mivel egymás között meg nem egyeztek, hogy Attilának melyik fiáé legyen az ország és azon csatában minden magyar elesett: Csaba király, Attila király ifjabbik fia, a ki Honorius császár leányától való volt, atyja halála után egymaga maradt életben 15.000 férfival; de azok is mindnyájan meg lévén sebesítve, őket azzal a fűvel gyógyította meg: a honnan történt, hogy a nevét utóbb attól vette.« Ezt a hagyományt Csapó József 1792-ben a Csaba Ürömnek nevezett *Sanguisorba orvosi vérfű* felől mondja.

Történeti hűség dolgában a mondához szó fér, mivel Honorius a már megosztott római birodalom nyugoti felének

Orvosi vérfű.

volt császára, nem pedig a keletinek, a melylyel Attila közelebbi szomszédság révén is sűrűbb érintkezésben állott és más verzió szerint a bizánczi császárnak volt leánya az a Honoria, kitől Csaba született; Honoria III. Valentinián nyugoti császár nővére küldött bár Attilának jeggyűrűt, de a nagy hunn király neje nem lett. A ki ezt a regét a történeti adatokkal összhangzásba óhajtaná hozni, gondolja meg előbb, hogy a népek mondái és az oknyomozó kutatás nem járnak egyazon úton.

Thaly Kálmán, az őskuruczok igaz vére, egyik költeményében (Hun utódok) a rákfüvet vagy földi tömjént (*Pimpinella saxifraga*) így avatja a nemzeti monda növényévé, midőn Csaba királyfiról zeng:

És hogy népét hadra intse,
Példával is lelkesítse:
Kitesz czélul egy fűszálat
S idegével messze állat,
 Pendül a nyíl, oda suhan,
 A kis fűszál találva van.
Csaba, Csaba, hős vezérünk
 Veled halunk, veled élünk.
S Csaba füve lett a neve
Az átszegett fű fájának,
S a vezér és kis serege
Ujra hadba indulának . . .

A keresztes tarnics (*Gentiana cruciata*) Szent László király füve nevet visel, mivel úgy beszélnek, hogy e király ide-

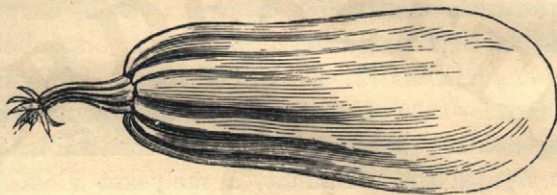
jében egész Magyarországon rettenetes ragály dühöngött, ő pedig megnyerte imájával Istentől, hogy e kórvésznek gyógyítója azon növény legyen, a melyet fölfelé lőtt nyila estében eltalál; az pedig a keresztes tarnics volt, melylyel azután megszabadította alattvalóit a nyavalyától. Csapó József 1792-ben azt írja, hogy azt a pestist az országból kiűzött tatárok hagyták hátra. De mivel László királyunk egész uralma (1077—1095) alatt hazánkat tatárok nem háborgatták, e legenda keletkezésére ama három rendbeli betörés valamelyike nyújthatott alkalmat, a melyeket időközönként a kúnok intéztek Magyarország ellen.

Zlinszky Aladár szerint a kúnok kiveretése után fennmaradt nagy pestist a magyar nép ősi pogány istenei bosszújának tulajdonította és követelte a régi valláshoz való visszatérést. Szent László király azonban látomást nyert és úgy lőtte fölfelé nyilát, mely a már akkor is »keresztes fű«-nek nevezett tarnicsot (Gentiana) érte estében s az hathatós javaszerül vált be a pestis-nyavalya ellen, s a népet pedig megerősítette a keresztény vallásban. Ezt a füvet Melius Péter óta (1578) Diószegi két botanikájáig sebtisztító és ragályűzőül emlegeti a magyar, áldott fűnek nevezi a tót és Vladislavska-nak a horvát.

Arany János földolgozásában a király föllőtt nyila úgy esett le, hogy a kopoltyuja alá a keresztfű levélkéje szorult; ettől fogvást nevezte a nép azt Szent László fűvének.

Történeti eredetű a közmondásunk, hogy fénylik, mint a Salamon *tökje*. Ez egykori nyughatatlan lelkű királyunk, visegrádi fogságában 1082—1083-ban, állítólag kivájt tökkabak lámpással járt-kelt éjjelente fogsága sötét folyosóin, sőt a róla elnevezett Salamon tornyának Dunára néző ablakaiba is kabak lámpákat rakott, a melyek messzire világító fénylése a halászok és éjjeli hajósok előtt közmondásossá lett.

A monda szerint Béltek szatmármegyei város neve is a töktől vette származását. 1086-ban Salamon király a trónja visszaszerzése végett segítségül külföldi kunokat

Spárga-tök.

hivott. Szent László harczolt ellenök s egykor szomjuságán úgy segítettek katonái, hogy egyéb edény hiányában üdítő bort kivájt tökhéjban hoztak eléje. László édes jóízűt ivott belőle és azt mondta tréfásan: »Be édes bélű ez a tök!« És az annak emlékére oda telepített község, ma mezőváros, a Béltek nevet kapta.

Turbán-tök.

A földi eper vagy szamócza (Fragaria) illatos gyümölcsével köti össze a néprege Eperjes város alapítását. Diákosan Fragopolis volt is annak a neve. Tompa zengi, hogy :

Vak Béla jött számos kíséretével
Birodalmának felső részire,
Mely fekszik a lengyel határ felé,
Holott mély rengetegbe tévedett
Világtalan királylyal a csapat.

Most megismerni vágyván helyzetét
Tapogatózni kezdett csendesén
S ülőhelyét megnézte két kezével
S ott földi epret ére mindenütt.

Érett bogyóit a szomjú király
 Magához vévén, epedése mult
 S mond a király: vágattassék ki a
 Vad erdő ülőhelyem körül
 Hol hűsítő érett bogyóival
 Talála földi epret két kezem,
 Mely kínzó szomjamat megenyhíté,
 Épüljön város a vadon helyen.
 S emlék gyanánt a történet felől
 Eperjes legyen a neve.
 Úgy lón miként mondotta a király
 Kiirtatva idővel a vadon
 Megnépesült Vak Béla ülhelye
 S eperszemet viselve czímerében
 Épüle város és áll e napig.

Brassónak latin Corona és
 szász Kronstadt nevét úgy is ma-
 gyarazzák a népmondák, hogy len-
 termett egykor a helyen, hol most
 a városháza áll és annak a növény-
 nek a szálai korona-alakra fonódtak
 össze, miért is a város és vármegye
 czímerét ma is korona díszíti, képezi.

Azt írta a mohi csatavesztés
 egykori krónikása, hogy a tatárok
 sűrű nyilaitól úgy hullottak a ma-
 gyarok, mint a megrázott tölgyfáról
 a makk.

A Cserei-család annak az em-
 lékére kapott három búzakarászt a
 czímerébe, hogy egyik ősök Zsig-
 mond király éhségét egyéb eledel
 hiányában búzafejekből kimorzsolt
 szemekkel enyhítette, mikor a török
 elől menekült. Ugyancsak Zsigmond

Búza.

király Vay Ábrahámnak szőlőfürtös nemesi címert adományozott.

Baranya vármegye címérében Jósua és Kaleb *szőlőfürtöt* emelnek rúdon, Bihar törvényhatóság pajzsa tetejéből szőlővenyige bocsátkozik jobboldalt hajoltan és indájáról két szőlőfürt lóg le. Bereg és Ugocsa vármegyék szőlőcímeresek. Miskolcz, Modor városok címere szőlőfürtös, Budafoknak is 1739. évkeletű községpecsétjén szőlőtőke szőlőfürtöt visel.

Paksi Szatmáry Mihály (1681—1744) azt írja, hogy a paradicsombeli tudás-fája a szőlőtő volt. Igaz, hogy a szőlő fája édes nedűjéből kiejert bor sok tudásnak az eszközlője, de leginkább alkalmas arra, hogy kitudódjék, mi lakik az emberben, a ki mértéken túl merült a szőlőtő ama terméke élvezetébe.

Ipolyi magyar mythológiája tartja fönn a regét, hogy »a kecskeméti hegyen megfurtak egy szőlőtőkét, csapot tettek bele és háromezren eleget ihattak belőle s azután rátették a héját«.

V. László királyunk egyik udvari költőjének, Beheim Mihálynak három rózsat ajándékozott s felőlők az úgy énekelt, hogy egy rózsaszáron három rózsa nőtt, letépte egy hajadon, ki még jegyben nem járt, a zöld mezőn koszorúba kötötte és vele a táncban a legmagasabb diadalt vívta ki. A három rózsa a Szentháromságot jelképezi, leszakította azokat Szűz Mária és majd negyven évig viselte sértetlenül.

A Drávamellék sok kastélya között Rózsavár nevet visel egy, piros színű kövétől nyerte pedig a szép nevet, nem a virágok királynéjától, mely uralkodik nemcsak Rózsavár kertjében, de a többiében is.

Bosszúságában Rapsonné, a kikapós szép székeley menyecske, mivelhogy köszvényes öreg férjét kibőjtölni nem győzte, vadrózsává változott át és minden tavasszal új

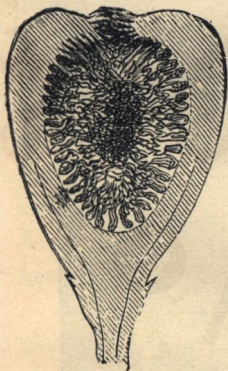

Szólófürt.

virágot hajt tuskés bokrán az erdő mindama rejtekein, a hol kedvelt ifjával bűnösen találkozott.

1469-ben történt, hogy a győri egyházmegye egyik papja misemondása alkalmával a szentelt ostyán Krisztus vére csöppjeit látta, oda szólította híveit s valamennyien álmélkodva nézték a csodaszámba menő esetet. Sőt Edelsbach Berthold, Monyorókerék földesura, fegyveresekkel tört be a templomba és elraboltatta a csodálatos ostyát és két udvari káplánjával Monyorókerékre vitette. Tiltakozott az erőszakoskodás ellen a győri püspök és vizsgálatra a pápa ez ügyben az esztergomi érseket küldte ki; holott nem volt az egyéb eset, mint mikroszkopikus gomba, a Monas prodigiosa gomba képződése a valószínűen már igen régi sütésű ostyán.

Várday Péter, kalocsai érsek felől, kit hűtlensége miatt 1484-ben fogságra vetett, úgy nyilatkozott Mátyás király a pápa követe előtt, hogy az egy papnak, ki őt a börtönben meggyóntatta, hagyma levélvel írott levelet adott át Rómába

Füge.

küldés végett; de ő, a király, elkoboztatta és tűz fölé tartva elolvasta, mit írt az érsek a királyi titokról. A vöröshagyma festő képességére csak a legutóbbi időben irányult a figyelem, — holott alkalmas az a finomabb len- és selyemszövetek festésére. Ugy lehet, beigazolódik kameleon tulajdonsága is, melyről a XV. századbeli emlegetés szól.

Mátyás király mesés, adomás növényei közé tartozik a patyolat-tök, melyet ajándékuul elfogadott, de viszonzásul négy szép ökröt adott. Ő intézte azt is, hogy »vérré vált barátban a lencse«. Egy alkalommal, úgy tartja felőle a nép regéje, árpát árult a király egész álló nap a török táborában,

a szultán sátra előtt, s úgy kémlelte ki saját szemével az ellenség haderejét és állását. Szerémi György meg azt írja, hogy nem mérgezett *fügetől* halt meg a király, hanem orozva gyilkosok ölték meg.

Történeti növényünk a görög-dinnye, a melynek evésébe Albert királyunk belehalt; hasonló sors érte Nagy Péter orosz czár követét, Corbeyt is a hevesi görögdinnyétől, a melyre hasztalan itta Egerben a bikavérnek elnevezett hires vörösbort. Görög vagy *sárgadinnye* volt-e, ma meg nem határozható, aminővel fűszerelt ebéd után Ferdinánd főherczeg, mikor 1555-ben Nádasdy Tamással a török ellen együtt verekedtek, vezérkedtek, így kiáltott föl: Semmirekellő hitvány ember, ki az ilyen gyümölcsöt termő földért életét kockárára vetni sajnálja.

Tisza Lajos gróf, Szeged újraépítője, teljes királyi biztossága idején egyetlen egy ajándékot fogadott el s az egy görögdinnye volt; azt is azon okból vállalta el, a miért az adója, egy 80 évet meghaladott uri matróna, őt »kedves fiam« czímmel illette.

Nem kis mulatságára szolgált Batthyány Boldizsár magyar főúrnak 1582-ben Német-Ujvárott, hogy asztalánál Clusius, a híres belga fűvész a levesnek szép sárga színét sáfrántól származottnak vélte, holott az az úrgombától (*Agaricus caesareus*) volt olyan.

Azt monda magáról Rákóczy György († 1648), hogy biz ő nem *Heliotropium*, a mely csak Nap után járó fű.

II. Rákóczi Ferencz a vadásza leányunokája sírjára fehér liliumot ültetett Sárosvár alján s kivirított az minden tavasszal. Ezzel akarta megőrizni emlékét az ártatlan gyermeknek, a ki belehalt bújába, mikor megtudta, hogy az ő

Sárga-dinnye.

Kutya-tej.

deli lovagja maga a földesuraság és hogy annak felesége van, Hesszeni Anna hercegnő.

Veér Judit, egy őskurucz leánya, rózsával és a saját rózsás megjelenésével hódít meg egy labancz kapitányt, a ki utóbb kurucz ezredes lesz, úgy mondja Lampérth Géza szindarabja. A fejedelem rodostói imaszékének támláját rózsza- és szőlőfürt-faragvány díszíti: a rózsza rajta Rodostót jelenti, a szőlőfürt az elfelejt-hetetlen Magyarországot. Ez az emléktárgy most hazajött.

Nagy képpel írja egy elterjedt napilap tárczája, hogy II. Rákóczi Ferencz fejedelem várpalotáinak a porladozó köveit *kutyatej*, lapu, királygyertya lepi, holott ezek nem romlepő (runderális) növényalakok. És a királygyertya oda használt neve sem magyar, sőt szolgai fordítása a német Königskerze-nek, a magyar igaz neve *ökörfarkkóró*, ezen ismeri mindenki.

Apaffy Mihály erdélyi fejedelemről úgy szól a rege, hogy valamelyik vadászatán egyéb ülőhely hiányában falatozáskor egy oda gördített, hatalmasan fejlett tökre ült le, a miért udvari bolondja következőkép énekelte meg őt:

Ökörfarkkóró.

Mai napon, csütörtökön,
Ül a tökfej a nagy tökön.

És a jóságos fejedelem nem büntette meg őt esetlen ötleteért.

Mikes Kelemen a hideglelését Rodostóban savanyított káposztával gyógyította. Az a följegyzés volt egy régi magyar felcser hátrahagyott naplójában, hogy savanyú káposzta kovácsnak élet, takácsnak halál. E praxisa azon alapult, hogy egyszerre két betegét gyötörte a negyednapos hideg, az egyik belehalt, a másik kigyógyult. Kérdezősködésére azt vallotta a kovács, hogy jól lakott savanyított káposztával és attól lett jobban; a takácsnak elmaradott özvegye pedig úgy mondta, hogy a savanyú káposzta megkivánása és evése után vált halálra az ura.

Vérhas ellen is azzal akarta gyógyítani megbetegedett seregét II. József császár-király, de nem birtak elegendőt az ügynökei fölhasználni. Ekkor egy görög kalmár ilyen levél kíséretében segítette ki az aggódo fejedelmet:

Én vagyok a büdi Dogáli
Küldöm Neked 100 hordó káposzti . . .

Mire a császár ekkép válaszolt:

Te vagyol a büdi Dogáli
Küldtél nekem 100 hordó káposzti,
Neked adom a Büd.

Használt-e a sereg német katonáinak a savanyú káposzta-orvosság, a történeti kutatás nem derítette ki; de a magyar nemességre emelt Büdi Dogáli hasznát látta a savanyú káposztának.

Csobáncz-vár romja körül megvan még a Gyulaffyleányok kertje romja. Zsálya, levendula, piros szegfű, pünkösdi rózsa most is ott nő az avarban, Ott nyílik szirma, ott

árad illata, ott ragyog kedves alakja. Nem ülteti senki, nem öntözi, nem ápolja senki, mégis él, mégis mosolyog. Oda megy látogatóba az erdei vadvirág s ott is marad nála. *Kosbor*, fűlfű, balatoni jáczint, törpe vadrózsa, kakukfű, szömörce, *szarkaláb*, árvalányhaj. Ezek a látogatók megférnek egymás mellett, nem irigykednek egymásra, színük, illatuk összeölelkezik. (Eötvös Károly.)

Kisfaludy Sándor feleségének, Szegedi Rozáliának Badacsony szőlőjébeli kertje helyén ma zöldséget termeszt a vinczellér. A hol a szerelmes szép asszony szeme sugaránál viola és szegfű nyílt, ott most burgonya és sárgarépa terem.

A gróf Nádasdy-család tünnetőleg szerette kastélyait náddal födetni, olyan a lepsényi is Dunántúl.

Mikor az oláhok Nagyenyedet fölprédálták 1849-ben, a kereskedésekben talált kávé magokkal vittek, mint úri babot, és mivel azt tapasztalták, hogy még juhússal sem fő meg, hasztalan tüzelnek alatta napszámra: szidták is érte a magyar kereskedőt és boldog volt az az oláh, aki vékaszámra Gyula-Fehérvárott a piacon eladhatta a zsidónak, ki megadott érte vékán-

Szarkaláb.

kint egy váltó forintot, mi a mai pénzünk szerint 84 fillérnek felel meg. Megismételték a bajcsi asszonyt, ki a kávé tőbe vízbe főzte.

A kolozsvári Mátyás-szobor leleplezésekor 1902 őszén a kolozsvári gazdák búzakalász-koszorút nyújtottak át hódolatul a király képviselőjének.

Jókai sírjára virág érkezett Angliából, a messzi szigetsországból, egész friss fehér bokréta. Kék és fehér pántlika csüggött le róla e fölirattal: Imádott atyai barátomnak London, 1904. V. 26., alája czeruzával odarajzolt szív. A zsitva-ujfalusi leányok a Jóka-hegyről küldöttek *búzavirág*-és cserlevelekből fűzött koszorút. Magyar virág lett az, melyet a Senki-szigetéről, Adakalehből 1904. májusban küldöttek és Jókai frissen fölhintett sírjára szórtak.

Kedves székelvirágmese, a melyet Benedek Elek mond el. Meghalt a Fehér rózsza király-asszony, bánatos ura vigasztalhatatlan járt ki a felesége sírjához kerek egy esztendeig. Egy estén azonban aranyliliom pattant elő onnan és egy gyönyörű lányka feselt ki belőle, ki a gyászoló király keblére borulva így szólt: Apám, édes apám. Boldog lett a bús király ismét, szere-

Búzavirág.

tettel nevelte nagyra a kis lányt, jöttek is érte hatalmas királyfiak, esengettek a kis kezeért, de az Aranyliliom úgy szólt, hogy atyját el nem hagyja, férjhez nem megy. Jöttek azután hercegek, a kiknek országuk nem volt, a kik közül szívesen választott volna vőlegényt a király a maga szép Aranyliliomának, de a lány szíve nem dobbant meg.

Boglárka.

Történt pedig, hogy a szépen furulyázó pásztorlegény egyszer fehérliliomot lelt a réten, kalapjára tűzte és úgy hajtotta haza a nyáját este. Meglátta a palotából az Aranyliliom, leszóllott hozzá és elkérte tőle a fehérliliomot s a saját keblére tűzte; miközben meglátta a pásztorlegény, hogy aranyliliom képe van az Aranyliliom királykisasszony keblén. Megdobbant erre a lány szíve, lángban égő arczczal elsugta királyatyjának, hogy férjhez megy már, de csak ahhoz, a ki kitalálja, hol van az aranyliliom.

Hercegek, vitézek százanta jelentek meg találgatni a rejtett szót, de csak a pásztorlegény tudta megmondani, hol az aranyliliom. És azé lett az Aranyliliom királykisasszony, őket a boldog apa adta össze s nekik ajándékozta az országa másik felét s boldogan ereszkedett alá az ifjú pár a Küküllő vizén, hogy egymást szeretve, öröklött népükön szeretettel uralkodjanak.

Jókai virágregéje a fájvirág és a bogáncsról nem népies eredetű, a mai társadalom egyik hibáját akarja az megróni.

Egymás mellett domborult két költő sírja: az egyikben fekvő, míg élt, a hölgyek szépségét zengette, a másik a szegény nép örömét, bűját énekelte meg. A dícsóított hölgyek társasága tagjai nefelejcsét, *boglárlákát*, fájvirágot ültettek a költőjük sírjára s fogadást tettek, hogy

nap-nap után váltakozva öntözik, ápolják a virágokat. Kenyérgondjai súlya alatt nem ért rá az istenadta nép rá gondolni, hogy költője sírját fölékesítse, — de önként fakadt ott fodros levelű, szép piros rózsájú, fehér bóbítát fejlesztő *bogáncs*, mely gondviseletlen is állta a Nap hervasztó melegét, táplálkozott az ég harmatából, a Föld mélye nedveiből, gyökerei majd a költő sziveig értek.

A perzselő forró nyár egyik napján pedig a fájvirágos sír gondviselői közül az első így szólt: »Ma nem megyek

Bogáncs.

ki öntözni, jobban esik a virágháromságnak a hüs csepp holnap» és nem ment. Másnap a második így szólt: »Nem fárasztom e rekkenő hőségben lovaimat, magam sem óhajtok fejfájást kapni, ittak a virágok tegnap,« és ő sem ment. A harmadik nap hölgye így beszélt: »Sötét felhők tornyosulnak az égen, kapnak éltető nedüt a szerelem dalosa virágai,« és szintén nem ment. Lett pedig a felhőtornyosulásból áthevült fővényhintő jászeső, a melynek hatása alatt szomjú halálra hajtotta fejét az üvegszárú fájvirág a társai-val együtt. A bogáncs ellenben megalkudott éggel-földdel, viharral, napsugár hevével s tovább is eleven zölden, piros rózsa virításban, fehér bóbíta röpítéssel diszítette a népköltő elfelejtett sírját.

Erzsébet királyné virágai.

1904. április 24-én érte volna el a magyarok szeretett királyasszonya 50 éves fordulóját annak, hogy apostoli királyunkhoz hitestársi hűséget esküdött, ha gonosz kéz előbb át nem szúrja vala nekünk felejthetetlen édesanyai szívét. 1904 április 24-én egyedül ment le a király a kapuczinusok sírboltjába és Erzsébet koporsójára gyöngyvirág és orchideákból font koszorút tett. Mi utóhódolatul elmondjuk, melyek voltak Erzsébet királyné kedvelt virágai.

A bajor Alpok legszebb vadrózsája ő, Wittelsbach Erzsébet volt, a bajor királyi hercegnő. Mikor királyunk először látta őt, akkor is mind a két keze tele volt a kis leánynak vad- vagy *csipkerózsá*-val és úgy rontott be 1853 augusztus 16-án minden bejelentés nélkül nagynénje Zsófia főhercegné termeibe Ischlben. Az nap este pedig az udvari bál kotillon tánczán pompás rózsacsokrot kapott unokabátyjától, I. Ferencz József császárkirálytól és abból megtudta mindenki, hogy két trón és két korona várományosa lett a possenhofeni tündér, a hogy a bajor nép őt nevezte.

Nagy kedvelője volt Erzsébet mindig a virágnak, kivált annak, a mely Isten szabad ege alatt, kertész-gondviseleten kívül nőtt. Nem egyszer mondotta, hogy virágért, a mely nehezen elérhető, többet tudna adni, mint egy egész üveg-házért. Le is kerítette a bátor kis Szisszi (ez volt a becézett

neve a szülői házban), a királyi hercegnő az Alpok legnehezebben hozzáférhető szikláiról is a szép hófehérke (Gnapha-

Csipkerózska.

lium) virágot. Sétái közben a vad erdők ölen mindig teli szedte a kezét vadvirággal, sokszor megállott lovaglás közben is, leszállott egy-egy virágzépért s azt nyergéhez erősítette.

A menyasszonyi hódolatot is virágoktól kapta és fogadta 16 éves korában.

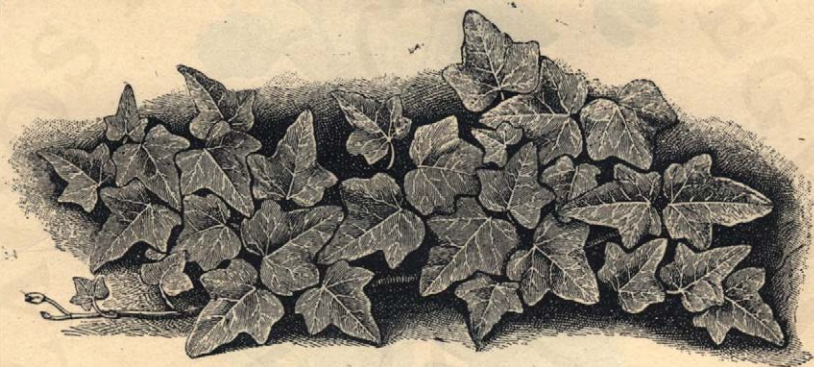
1853 karácsony böjtjére, mely az ő születésnapja volt, Bécsből Münchenbe a hietzingi főkertész vitte bádogszelen-czében szánon az élővirágokat a leendő uralkodóné számára.

Illatos ibolya.

Hogy pedig a 48 óra alatt, míg velők a téli fagyban oda ér, azok el ne fagyjanak, meleg vízzel töltött nagyobb bádog-edénybe helyezte a kisebb szelenczét és állomásról állomásra megújította a védő meleg vizet. Szerepelt pedig abban a csoportban az *ibolya* bőven, — az volt Erzsébet kedvelt virága, kitüntette miatta még a violaszint is, a mellett szerette a krizantémumot és a mályvát.

1856 szeptemberben a Gross-Glockner-havasra tett kirándulásában királyunk olyan hófehérke-csokorral lepte meg őt, már mint nejét, a mely 1800 m. magason díszlett s a melyről azt mondotta I. Ferencz József császár-király, hogy a legelső hófehérke, melyet életében sajátkezűleg szakított. Bármelyik kastélyban lakott Erzsébet, minden reggel figyelemmel nézte át szálról szála az eléje adott virágot s a legszebbekkel férje íróasztalát ékesítette föl.

Borostyán.

Porzó (Ágai Adolf) 1904. tavaszán lelt föl egy korfui kis kolostorban olasz nyelvű, falba illesztett kőtáblát fölirattal, mely nyelvünkön így szól: Ausztriai Erzsébet itt pihent, neki a szellő enyhébben fuvalt s ez a hely, mely részére virágokat adott, örömmel őrzi emlékét. 1861.

Deák Ferencz, a haza bölcse ravatalára 1876-ban kamélia- és *borostyán*-koszorút tett, mint a magyarok királynéja. II. Miksa bajor király koporsóját virágözön lepte, — de a mely egyetlen jázmin a szerencsétlen államfő mellén illatozott, az Erzsébet királyné megemlékezése volt. Andrássy Gyula gróf ravatalára száz fehér kamélia, száz fehér rózsza és háromszáz *gyöngyvirágszálból* fűzött koszorút helyezett el.

A mely virágok az ő holttestét fedték, azokat királyunk ő Felsege praeparáltatta és a királyi hercegnők között osztotta ki emlékül ; de a mely rózsza a királynénak éppen haldoklásakor a kezében volt, királyunk azt magának tartotta, konzerváltatta és üveg alatt az íróasztalán őrzi, mint utolsó virágot Erzsébettől.

Sok koszorú érkezett Erzsébet ravatalára, jött Smyrnából, jött a búrok földéről, a transvaáli Johannesburgból, jött Khinából. Legmeghatóbb volt az az egyiptomi, melyet a kairói magyar telep küldött. A bele fűzött ezer darab jerikói rózsza (*Anastatica*) olyan képet tárt a szemlélő elé szürke színével, mintha csupazuzmóból fonták volna ; annak egyhangúságát pár lotuszvirág enyhítette s a szikomor zöld galyja. A jerikói rózsza a föltámadást, a lotuszvirág az örök életet jelenti ; a matariehi Máriafáról szikomorgalyat a fa azon ágáról metszettek, a mely alatt Erzsébet keleti útjában nem egyszer megpihent. Szalagjára örmény nők ezt himezték : Flores etiam miseri desertorum Te salutant. (A puszták szegény virágai is köszöntenek Téged.)

A királyné salzburgi szobrát leleplezésekor babér-, vadrózsza- és hófehérke-virágok lepték el. A bécsi kapuczinusok

Gyöngyvirág.

sírboltjában minden szombaton megjelenik Erzsébet királyné ravatalán egy feselő fehér rózsza; azt Mária Valéria magyar királyi hercegnő gyermeki kegyelettel küldi és azt jelentette a sírőrző gárdián ő Felségének, hogy az az illatozó, fehérben tündöklő virág Erzsébet sírjáról egyszer sem maradt el.

X. Pius pápa a részéről először megáldott arany erény-rózsát Erzsébet magyar királyné sírjára szánta ajándéku és megemlékezésül.

Erzsébet királyné a budavári Mátyás-templom Loreto kápolnájának ajándékozta 1890 márczius 14-én a menyasszonyi koszorúját. 36-ik éves emléktárgy volt az akkor. És 1904 április 24-én, Erzsébet esküvője 50 éves fordulója napján közcsodálatra és tiszteletre ki volt téve. Gaze-szövetből és ezüstből összeállított alap tartja egybe a mirtus- és narancsvirágokat, bimbókat és zöld leveleket, — ezek 50 év leforgása után megfonnyadt virágromok, de kincset érnek nekünk, mert első boldogsága tanujelei voltak azok a virágok Erzsébetnek, a kit mi feledni nem tudunk, nem akarunk.

1904. június 16-án a genfi vendéglős-kongresszus ott járt magyar tagjai átrándultak Territet-be és a királyasszonynak a Place des Roses-en álló emlék-oszlopát nagy lotuszkoszorúval díszítették föl; de benne volt a rózsza is, a királyné kegyeltje. Képét hozza a Vendéglősök Lapja 1904. 14. száma.

Hódol Erzsébetnek a virág ma is, nem hiába hogy szerette ő, a virág, a virágot mindig.

Iratos füvek.

Ósmagyar néphiedelem lappang abban a fölfogásban, melyet szívósan tart fönn fajunk zöme, kivált a fehérnépe némely növényről, fáról.

Az iraló, a javasasszony fontos személy volt mindenha. Fiatal korában, úgy lehet, a szemével vert vagy gyógyított; mikor pedig a szeme ragyogása erőt veszített, a növényvilágnak kellett előállania, eszközöket a kezéhez adnia, hogy a hatalma ne csorbuljon; mert az asszonyszív uralkodásra született, arra nyert tehetséget és talán még nagyobb vágyat.

A jó növényvilág megengedi, hogy arra fölhasználtassék, ami sikertelen volna, ha nem lakoznék a férfiszívben annyi hit a gyöngébb nem iránt, hogy meghajlik előtte, akár anya, akár feleség, akár leány legyen az és bízik a növényi javas hatásokban, a melyek útját női rábeszélés egyengeti.

Igy szülemlett meg az iratos füvek és tisztos fák rendkívüli erejébe vetett hit; holott igaza volt a kántornak, noha csak a patikáros bosszantására énekelte mindig épen a gyógyszerelő, hogy

Halál ellen nincs a kertben
Sem fű, sem fa, sem gyökér . . .

Másrészt azonban fűbe, fába rejtette Isten az orvosságot, úgy tartja a néphit. És igaza van, mert a szerves anyag

biztosabban meggleli útját a szervezet nedvei körfolyamában, mint a szervetlen.

A javasasszony szárított füve olykor illatosabb mint az üdén letört növény, mert az árnyékban magas hőfokon való hervasztáskor, ami lassú vízvesztéssel, az oldóanyag mérsékelt megfogyásával jár, némely chemiai folyamatok fokozzák a növény illatát, következképp bűvös hatását. Hamar megtéveszti az ítéletet az illat és bizalmat költ maga iránt a beteg lelkében. Zólyom vármegye hegyein olyan fű terem, mely a juhokat minden nyavalyától megóvjja, a tejöket megjavítja. Űgy írja *Bél Mátyás* 1737-ben.

Ősmagyar mithologiai maradvány az, hogy a palócz leányok a szentivánéji tűz fölé csomóba vert tisztos fűvet (*Stachys*) tartanak, mely ha befüstösödött, égneek dobálják ez áldáskivánással: »Ekkora legyék a mi kenderünk!« Az ilyen tisztos fűcsomókat pedig, mint »szörnyen hasznos fűvet« haza viszik s a szüléjök belöle fürdöt készít a betegségben sínylő gyermek javára.

A gyermekek meg, mikor a tűzláng lobogása beszűnt, borzagot (földi bodzát) tartanak a parázs fölé és jó kíváratok kíséretében verik egymást vele. Azt tartja a palócz, hogy 77 féle a hideglelés és 77 borzag (*Sambucus ebulus*) a gyógyítója; ha megszedik, megszáritják és vízben, borban vagy pálinkában beveszi a beteg; tartja és teszi ugyanezt a székely is, a hegyvidéki másik ősmagyar. Sőt a palócz Olympus, a Karancshegy alján lakó nép pálinkát is párol a borzag gyümölcéből, mely ital nehéz szaga miatt nehezen élvezhető, de mindenről való hasznosság hírében áll.

Szent György és szent Iván éjszakáján megszólal az iratos fű és elmondja, miről javas. Versenyre kél akkor a búza-virág (de nem a *Centaurea cyanus*) a szőlő-virágával és az ibolyával. Fönnen kérkedik az első, hogy vele él az egész világ, a másik meg, hogy vele áldozatot tesznek, a harmadik

pedig, hogy szép leányok ékesgetik magokat. Nem mondhat többet a csalán, csak annyit, hogy a ki őt szent György napja előtt megmarkolja, a marását nem érzi; de ha akkor szedik, jó vele forrázni a fejőfazekat, nem romlik le úgy a tehén.

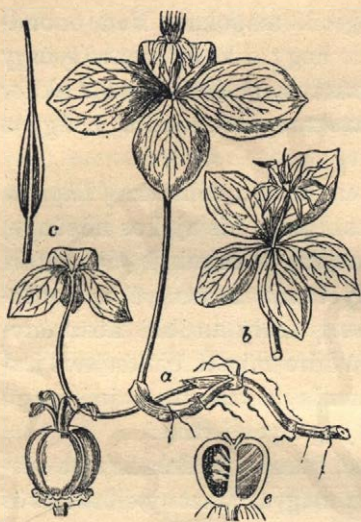
A magyar nemzeti őshit szent füve a démutka (*Thymus serpyllum*), a hegyvidék ez illatos, csinos kis ajakos növénye, melyet az Alföld emeltebb pontjain a kakukfű (*Th. Marchallianus* vagy *pannonicus*) helyettesít, a semlyékes pontokon pedig a csombor (*Pulegium*), mely utóbbi köszvénymenta nevet is visel javashatású híre miatt. Különösen iratos a palócz szemében a fodormenta, a »szörnyen jaó szagú fű, olyan, a kinek a feödtű a tetejéig levelyi van«.

A szent Iván füve (*Galium*), junius 24-ikének eme szerény külsejű virágzója, nemcsak a magyar asszony előtt bűvös hatású, hanem hajdan már Diana istennőnek is kedveltje volt. A nógrádmegyei palócz pótolja a kínai teát a szent Pál fűvel. A mit a *Diószegi* fűvészkönyve »fogas-ír« néven ismertet, a *Dentaria* gyökerétől az a néphiedelem, hogy a gyermek hamarabb tanul meg beszélni tőle.

 Szatmár-Németi környékén a négylevelű *lóhere* levele áll iratos hírben; a ki Szilveszter éjszakáján a feje alá teszi, a megálmódott dolga teljesedésbe megy. Mivelhogy a négylevelű *lóhere* babonás hiedelemből kapós, sokszor becsapják a rá áhítozókat a tenyésztett négylevelű *varjúszem* (Paris) vagy madársóskának (Oxális) hasonló alakú levelével; levelező-lapon is találjuk.

Lóhere.

Varjűszem.

Eredetre nézve külföldi a lestyán vagy levestikom (*Levisticum officinale*), de elvadultan tenyészik már Erdélyrészben és Felső-Magyarországon. A nép annak levél- és szárbeli részeit fűstölésre használja torokfájás ellen, — a gyógyszerárban ellenben már obszolet, valaha víz-elhajtó-szerű szerepelt. Mindamellettt úgy tartja felőle a bukovinai csángó-magyar leány, hogy a bűverejével legényt szerez neki; hordja is magával szűntelen. Hasonló hatású a bazsalyikom-vízzel való mosakodás; de a mely

háznál kaktusz van, onnan leány nem jut férjhez, úgy hiszik Dunántúl nem egy helyt. *Bél Mátyás* azt írja az ezerjófűről (*Erythraea centaurium*), hogy Pestmegyében a parasztok nagyon használják, mert meggyógyít minden betegséget.

A havasok rózsagyökéréről azt tartják Liptóban, hogy aki kifózi s a levéllel mosakszik, élete fogytáig rózsás lesz az arca. *Herman Ottó* kedvéért, mikor ott bogarászott, ástak ki néhány olyan gyökert s valóban igen kellemes volt a szaguk, de természetesen csodaerejük nem mutatkozott. Ez a szagostövű rózsika (*Rhodiola rosea* L.) havasi növény, mely Grönlandban is honos és ott húsos gyökere eledelül szolgál; azelőtt nálunk is szedte a patika és *Radix rhodiolae* néven orvossággul adta, de már elavult.

Szolnok-Doboka vármegyében házszenteléskor a román pap a bazsalyikomot használja, azt mártja szentelt vízbe,

hogy vele a hajlékot és népét behintse. Mikor esküvőről az új pár hazaérkezik, a család egyik idősebb nőtagja azzal fogadja, hogy szentelt vízbe mártott bazsalyikkal hinti meg.

Az erdélyrészi románság a bazsalyikom mellett kiváltkép a majoránnát ápolja, de csak illatozónak; mert eledelébe fűszerül sohasem teszi, mint a magyar vagy székely asszony; sőt egyedül cserépben tenyészti, a hol kevésbbé illatos mint a szabad földben.

A Magas-Tátrában tiszta borszeszt öntenek a szagos mügére (*Asperula odorata*); illatot ad az neki és kapós, mint májusi ital.*

Volt a Tisza mentén nem egy falu, melynek mocsárláztól elcsigázott népe a mult század 40-es éveiben még kevésbbé ismeretes szerbtövisről (*Xanthium spinosum*) azt költötte, hogy Krisztus töviseit viseli magán s azért hideglelés ellen hasznos. Kijózanította pedig csakhamar az óriási elterjedés, melylyel a szerbiai sertések eme hozománya minden megművelt talajt sebesen hódított meg. Mióta azonban a magyar földművelésügyi minisztérium üldözőbe vette, annyira ritka ma az a gyom, hogy szinte bajos a növénygyűjtőknek is hozzájutniok, iratos híre pedig teljesen elpárolgott.

Gilisztaűző a varádics (*Tanacetum*) embernél, baromnál egyaránt, az a néphiedelem. Terem is síkon, dombon belőle elég, de a Tátravidék lakossága sírokra ülteti a sárgafejű virágot, úgy lehet azért, hogy kéznél legyen, ha használatának szükségessége fölmerül.

Iratos a nagy utifű (*Plantago major*), a melynek frissen sajtolt nedvét tüdővész, vérhányás, vérhas, aranyér, váltóláz, fehérfolyás eseteiben javalja a népgyógyászat; külső használata gyakorlatban van daganatosztatás, zuzó-

* Budapest környékén bort öntenek rá s vele készül a »májusi bor«.

dások, égési sebeknél, csúzos fogfájásban pedig egy darabka friss gyökerét a szenvedőnek fülébe dugják.

A húsvéti szentelt tormából minden göcseji palócz eszik, hogy kigyó ne menjen a szájába, ha a mezőn alszik.

Mikófalván, Erdélyben, kelés ellen fehér *babot* főznek

Bab.

s a levével mossák ; a főzetet kiöntik az útra, hogy arra ragadjon a nyavalya, a ki belehág.

Kalotaszegen köménymagvat tesznek a beteg ágya alá, hogy a gonosz meg ne közelíthesse. A vöröshagymalevélről pedig azt tartják, hogy a színét változtatja ; a húsvéti tojást is eredetileg annak a nedvével festették.

Hurut ellen Debreczen városa levéltárának egyik régi kézírata azt ajánlja, hogy : »vöröshagymát törj mozsárban, azután főzd meg jól tojással jó tűznél, kenjed a melled vele és kösd rá«.

Sokat ad a nép a fokhagyma javas voltára.

A palócz gyermek olyan sátorlepedő alatt születik, a melynek csücskeibe fokhagymagerezdeket kötöznek. Jó ez rontás ellen. A székely azért hordja zsebében magával, hogy a gonosz neki ne ártson. Kalotaszegen ezt hasonló célból a beteg ágya alá teszik. A szent György napján lelt fokhagymát jó beadni a tehénnek, mert abban az évben tejéből köpült vaj sárga lesz. Boszniában is azt hiszik, hogy megóv a fokhagyma a rossz lelkektől. Védelembe vette *Tollius* könyvével szemben *Bél Mátyás* a fokhagymát. Nem baj az, úgymond, ha nem valami kellemes a szaga, mert jó orvosság csömör és méreg ellen.

A föld népe nálunk Szűz Mária képét látja minden búzaszembe belevésve, a mint a gyermek Jézust karján tartja ; talán ezzel függ össze, hogy Turóc vármegyében a menyasszonynak minden gabonanemből tesznek egy-egy szemet a szájába, hogy jó családanya és gondos háziasszonyává váljék.

1902-ben csodájára jártak egy koszorúnak somogy-megyei Nagyberkiben, a mely virágfüzér kivirágzott augusztus 20-ikán, Szent István király ünnepén, noha úrnapi (azon évben május 29-ikén) akasztották rá egy keresztre. Lehetett ott mesterkedő koszorúcsere, de akadt népköltő, a ki megénekelte a csodát és kinyomatott versét ezrével vásárolta a jóhiszemű nép csodaszomja.

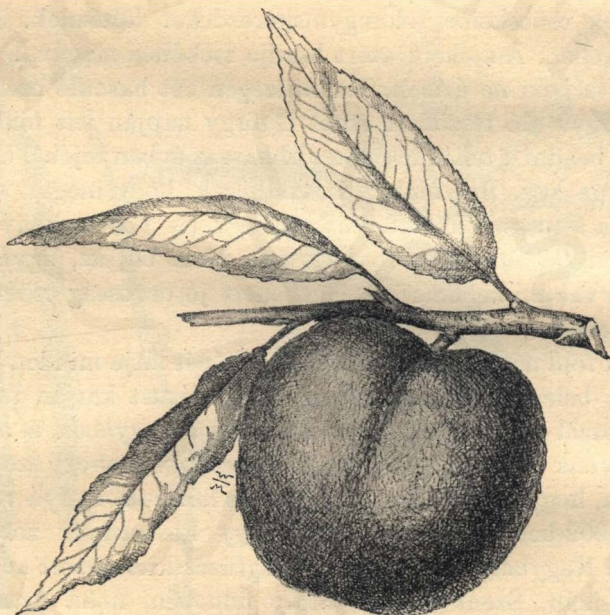
A szepesi szászok előtt nagy értékű a harasztmag ; láthatatlanná teszi az az embert, közkedveltséget szerez neki és nagy erőt kölcsönöz.

Trencsén vármegye felső részében a menyasszony szegfűt tart a szájában míg az oltár előtt áll, s mikor onnan távo-

zik, a vőlegénye szájába teszi, hogy biztosítsa vele leendő férje állandó hűségét.

Az említett debreczeni kézirat egész csomó iratos füvet sorol föl különféle bajokban medicina gyanánt. Ilyenek :

Szagos szájrul, vagyis ellene a zsálya : főzd meg jó bor-

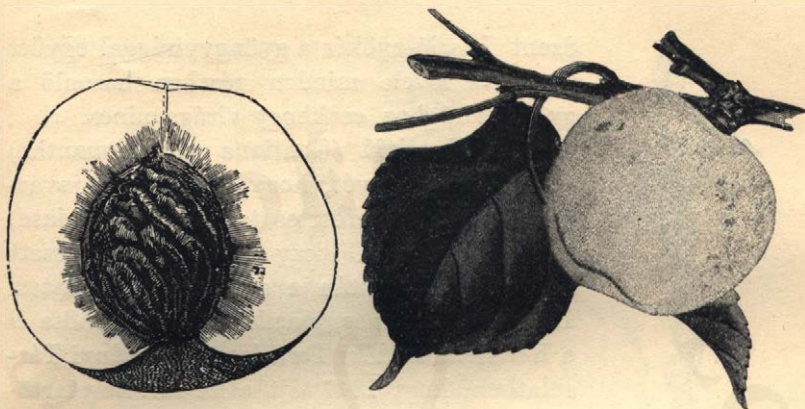

Barackk.

ban, azt igyad éhomra és estve. Főfájásrul a zsályát főzd meg tojásfehérivel s eczettel elegyítsd meg, kösd a fejedre, elmúlik.

Fogfájás ellen : Terpetinát, borsot kenyérbéllel össze kell pónálni (tenni) és az odvas fogba tenni, használ.

Fülébe kinek bolha megy : Fehér ürmöt, *barackk*magot törj meg borba s gyakorta egy-egy csöppet bocsáss füledbe, megöli.

Barack.

Égésről való medicina : Viaszkal faolajat és égetett bort temperálj egybe és főzd össze, kenegesd, elmúlik.

Viszketeg ellen a kaprot főzd össze ó-hájjal, vágd össze és kend meg viszketeg testedet.

Kiben golyóbis van : Aszalt répából csinálj kenőt, tedd a sebbe, hagyd, álljon három napig benne, kijön.

A ki nem emészthet : A fenyőmagot törd össze erősen, vess kormot, szegfűt, mézet hozzá és kösd a gyomrodra flastrom módjára.

Összezsugorodott tagok ellen : Szent László füve gyökerét félmaroknyit szedni, összetörni annyi ó-hájjal, egy meszely égett bort reá tölteni, gyenge tűznél főzni kavargatva, ruhán által facsarni és a kontraktus tagokat vele kenni, használ.] Notabene ez a

Hanusz : Fűben, fában.

Répa.

Vasfű.

Szent László-gyökér a gyöngyvirággal együtt terem és levele minden részben hasonló a gyöngyvirághoz, csakhogy virága nincs.

A Kornisfű (*Gentiana pneumonanthe*) onnan kapta nevét, hogy tüdőbajban javasnak hitték. A keresztes tarnics (*G. cruciata*) felől azt írja Gönczy Pál, hogy veszett kutya harapása után javas szerül használatos. Dr. Horváth János, jóemlékű orvos mondta el a Kecskemétvidéki Természettudományi Társulatban, hogy 1847 tájt a m. kir. helytartótanács nagy pénzen vette annak a titkát egy bosnyák iskolamestertől és közölte a gyakorló orvosokkal. Ő tett vele elég próbát, rendelte hydrophobia ellen a keresztes tarnicsot, de sikertelen.

Hiszik a vasfűről (*Verbena officinalis*) a háziasszonyok, hogy megóvjá a savanyított uborka friss zöld színét. Mivel azonban ez a növény csekély mennyiségben tartalmaz keserű kivonható anyagot, iratos voltának inkább a régi csodatevő hír a pártfogója, főnntartója. Az ó-görögöknél »szentfű« volt a neve, használták minden bajban, de kivált fejfájás és gyomorgyöngeség ellen.

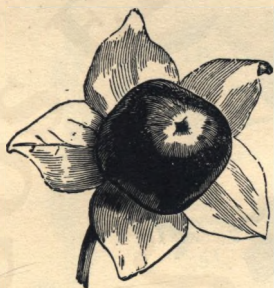
Székely néphit meg azt tartja a vasfűről, hogy ha háromágú, kinyitja a legerősebb zárat. Még 1887-ben is folyt bűnügy a törvény előtt, mert találkozott furfangos ember, a ki társaságot szervezett ilyen csodás erejű fű megszerzése végett, melylyel a romániai kincses barlang hozzáférhető lesz. Ugy ámitotta a népet, hogy a háromágú vasfű tulajdonosa 2000 forintért hajlandó azt eladni. De rajta vesztett a csaláson, mielőtt még az egész váltságdíjat összekaparíthatta volna.

Zsálya.

Az orbánczfű (*Hypericum perforatum*) felől az a vélekedés, hogy megóvjá a birtokosát boszorkányok és gonosz lelkek ellen, ha valaki Szent Iván éjszakáján szedte. Rontás ellen meg Szent György éjszakáján bodza belét kell rágni.

Ugy tartja a horvát a *nadragulyáról* (*Atropa belladonna*), az erdők mérges növényéről, hogy megeheti a szarvasmarha ártalom nélkül, elnyelheti 9 magvát az ember bátran, de a 10-ik már éles fájdalmat okoz a gyomorban. A horvát menyecske nem is fél tőle, készít belőle arczenőcsőt, a melytől, úgy hiszi, szép marad soká. A férfiak dohánypótléku használják a levelét s dohanis néven ismerik Szlavóniában.

Nadragulya.

Rozmaringból készül a gutavíz (aqua hungarica), az a köszvény és bénulás ellen használt elavult orvosság, mely 20 rész levendula- és ugyanannyi *zsályaszesz*nek 60 rész rozmaringszeszszel való keveréke. Magyar víznek a németek nevezték el, mert Nagy Lajos királyunk felesége, Erzsébet találta föl.

A visegrádi díszkertben, melyet Róbert Károly királyi fényűzéssel rendezett be, az ott ápolt virágokból készítette Erzsébet királyné a világhírű illatos vizet, mely még ma is aqua reginae Hungariae (L'eau de la reine de Hongrie) néven ismeretes. Ugyan nem utóda-e a »magyar királyné vize«-nek a magyarországi Irgalmas szerzet »egri vize«, az a magyar specialitás, a melynek készítmódját egyedül az egri klostromuk tudja és titokban tartja és a mely víznek hitele megdönthetetlen a magyar nép előtt, megőrzi az egri nevet.

A magyar nép iratos füveit szemenszedte Magyar Mythológiája 317—325. lapján *Kandra Kabos*; aki érdeklődik, oda irányítjuk a figyelmét.

Hazai növényhonosításunk.

Magyarország tágas lapályain s hegyei magas bércein a fügétől a görbefenyőig, a rizstől a jegesek durva moháig ezerféle növénynél többet ápol anyailag változatos mérsékletű égalja ; úgy mondá 1841-ben Kovács Sebestyén Endre. De azok tetemes része nem önként jött, hanem az ember törekedett őket különböző jó oldalaik kedvéért meghonosítani.

Némelyek azonban annyira megkedvelték a helyöket itt, hogy emberi gondviselet nélkül, elvadultan is tenyésznek, mint a *fügebokor* Buda egyes védettebb völgyeiben vagy a szőlőtő sokhelyt. A *Peganum harmala*, e török hozomány, a Gellért-hegy szikláin vonta meg magát, védelme érdekében fölszólt Herman Ottó, mert pusztulni látta.

Másokra nézve ellenben meghatározni bajos, hogy beköltöztetésük után öltöttek-e apránként annyira eltérő alakot, mely őket külön fajtácul tünteti föl, vagy pedig ősi eredetűek-e itt, mint a Jósika *orgonája* (*Syringa Josikaea*) is, mely az Alduna vidéke erdeiben gyakori jelenség. B. Jacquin bécsi tanár 1830-ban mutatta be a német természetvizsgálók vándorgyűlésének Hamburgban és fölfedezése érdemét Jósika Jánosné, Csáky Rozália grófnőnek tulajdonította s azért nevezte el annak férjéről, az erdélyi kormányshéknak akkoron elnökéről.

Ilyen jelenség a török mogyorófa (*Corylus colurna*), melynek ősi hazájául Örményországot emlegetik. A gyű-

mölcse bolyhos és fényes fehér. A mely példány Diósgyőrött a vár mellett fekvő Kőkertben áll, azt tartja felőle a hagyomány, hogy Mária magyar királynő ültetése ; ötszáz évet meghalad tehát az életkora. A törzse alul 2·46 méter vastag, közep-tájt 2·04 méter, magassága az első galyig 2·2 méter, koronája szélessége 15·8 méter, a teljes magassága 19·2 méter. 1871-ben

Füge

67·84 hektoliter gyümölcsöt termett. Diósgyőrött egy másik példány 13·4 méter magas, a koronája 5·4 m. magasságban kezdődik, átmérője derékban 60 cm., megterem minden második évben négy véka mogyorót. Temesvárott a Vadászerdő mellett Überland nevű telepen van egy 2·6 méter derék-kerületű mogyorófa, az elágazása 1·4 méter magasságban kezdődik, teljes termete 17·8 méter magas ; állítólag 1805-ben

ültették, megterem 2·75—4·37 hektoliterogyorót. Drenkova (Krassó-Szörényben) erdői 40—45 cm. átméretűogyorófát nevelnek, a melynek fáját becsüli a műasztalos, meg az esztergályos.

Hogy Krassó-Szörény vármegye hegyi erdőiben a szépen díszlő paratölgy (*Quercus suber*) behurczolt fanyem-e, vagy épen ősi tenyészetű, nem határozható meg ma. Amerika éjszaki feléből honosította át a budapesti állatkert a *Quercus alba*, *Qu. castanea*, *Qu. coccinea*, *Qu. nigra*, *Qu. palustris*, *Qu. rubra* tölgyeket s kapósak azok a parkok díszítésére szép levélformájuk, növésük és őszkor meglepő színezetük kedvéért.

A budapesti Margitszigeten a Kárpátok luczfenyője (*Pinus picea*) szaporítására fektetik a főszűlyt. Palicsan bámulatatos a tópart fenyőtelepe, dúsan tenyésznek a hegyi eredetű tűlevelűek a homokban és kiáramló illatuk erős. Balaton-Füred is boldogul a fenyők meghonosításával.

Nagyvárad hévvizeiből az éjszakafrikai honosságú *Nymphaea thermalis*, melegvizi tündérrózsát, a budai Szent-Lukácsfürdő forrás-tavába 1798-ban telepítette át először

Orgona.

Kitaibel Pál, de siker nélkül, a negyvenes években azonban boldogult vele ott már Frivaldszky János. Prokop Jenő 1875-ben a *Nymphaea coerulea*-t szállásolta el ott és máig megkülönböztethető a másiktól. Mivel pedig mind a kettőt fenyegette a tó beboltozása, az országos kertészeti egyesület az Aquincumon túl fekvő melegvizű kis tóba helyezte el; 1891-ben pedig elrendelte József magyar királyi herceg, hogy a Margitszigeten rendezzenek be a vízi tündérrózsa részére új telephelyet.

Tervbe vették 1891-ben a Margitszigeten a délamerikai *Victoria regia* tündérrózsa meghonosítását is, de a budapesti egyetem fűvészkertje tovább ért, ott 1894 augusztusban hozott is a *Victoria* öt virágot, sőt 1895 szeptemberében újra nyílt; a gyökértörzsén képződött körben, melyet 1·5 méter átméretű levelei sugarasan alkottak, lámpagolyó nagyságú fehér virág feselt, lassankint rózsaszínűvé változott át és végül elhervadva merült a víz alá. 1896 július 18-án újra kivirágzott; első bimbóját csakhamar emberfej nagyságú második követte.

Volt a budapesti tudomány-egyetem fűvészkertjében 12 méter magas *Latania borbonica* pálma, de 1896 őszén már ki kellett vágni, mert elérte fejlődése a tető magasságát. Duna-Keszin, a főváros közelében, magyar banán is termett; kivirágzott 1889-ben ott az üvegházban a *Musa Cavendishi* és 1890 első heteiben megérlelte gyümölcsét. A trencsényi kegyesrendiek kertjében 1898 októberében kinyílt a *Yucca gloriosa*, mely hazájában is csak 15—20 éves korában szokott virításba menni, de akkor négy hétig tartja meg ezüstfehér illattalan virágait.

Virágzott a brunóczi (Nyitra vármegye) uradalmi parkban, mely Mednyánszky bárónő tulajdona, 1891 júliusban a százesztendőssz ágloe (*Agave Americana*); a bokor 2·5 méter magas, a körülete $11\frac{3}{4}$ méter, virágkocsánya hat méter

magasra emelkedett. 1892 július első hetében a budapesti Margitsziget fürdőháza mellett virágzott egy példány, — igaz, hogy nem 30 éves volt, mint a Tuniszban megtelepített és ott sűrűbben virágzó Agavek. 1895-ben pedig Nagyváradon a latin szertartású püspök kertjében virágzott ki augusztusban egy Agave, örömet szerezve bíboros gazdájának.

Nákó Kálmán gróf kertjében, Nagy-Szent-Miklóson, Torontálban, 1894-ben 96 éves Agave virágzott nyolcz héten át; kocsánya vagyis virágnyele 6·5 méter magasra emelkedett. Ugyanonnán az 1885-iki budapesti országos kiállításon volt egy figyelmet keltő csíkoslevelű Agave. Már 1785-ben így szól a Magyar Hírmondó: »Az az álóesfa, a mely százesztendőben egyszer szokott virágozni, Erdélyben Bonczida nevű faluban a méltóságos gróf Bánfi György úr excellentiája virágos-kertében megvirágzott, melynek csodájára sokan járnak és már a gyümölcsét mindenek nagy óhaj-tással várják.«

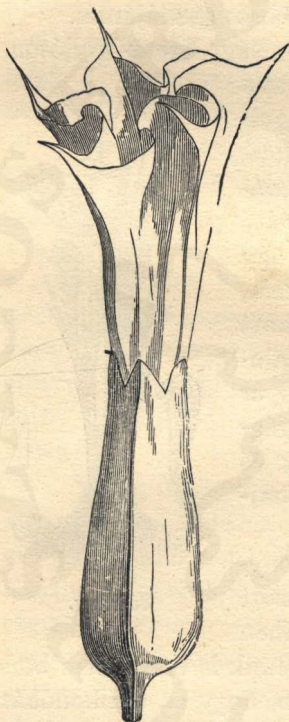
A míg kapósabb volt a magyar konyhán a *sáfrány*, mint 1526—1619 között is, termesztették magyar földön szélében a szelíd sáfrányt (*Crocus sativus*). Nálunk is csak veres bors volt a paprika neve sokáig. Valószínű, hogy az uralkodóház spanyol katonái hozták be a török harczok idején; de a németek azt hitték, hogy ez az amerikai eredetű fűszernövény ősi magyar, úgy lehet a gulyás (gollasch) eledel útján, mely ételnemet Béctől Hamburgig főznek, de kevés paprika kerül bele. Elér az olajbab (*Ricinus*) nálunk négy méter magasságot, egyes levelei 75—80 cm. átméretűek, szárkörülete alúl 16—20 cm. Az Early Rose burgonyát Győr vidékén Jorge

Sáfrány.

Keresztély, a száz életévet meghaladott korú gazda terjesztette el.

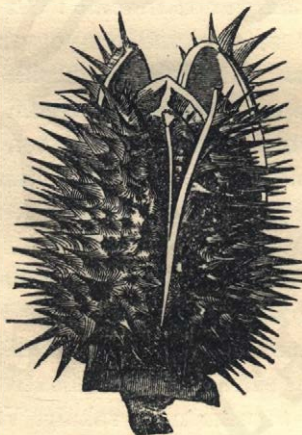
A főzelék káposztáról így szól az Erdélyi János-féle népdal gyűjtemény, hogy a vőfélyvers ajánlása szerint;

Itt a jó tál étel,
Az áldott káposzta,
Ezt mi országunkba
Káp nevű úr hozta.

Kijön ugyan rímre, de csak népfantázia.

Thurzó nádornak a felesége,
Czobor Erzsébet, a XVII. század

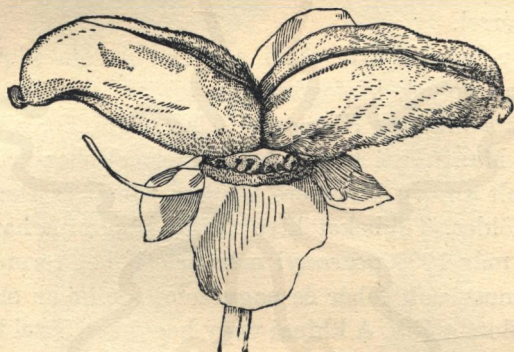

A maszlag virága és termése.

elején a bittsei (Trencsén vármegye) kastély szép kertjéből szegfűt küldözgetett a férje után. Gömörben a balogvári díszkertben egy hortenzia (*Hydrangea*) 16 cm. átméretű derekat fejlesztett, a magassága 3—8 méter, 5—6 szár virág nyílik rajta egyszerre. Gondviselet nélkül, már elvadultan tenyé-

szik a maszlag (*Datura stramonium*), melyet Erdélyrészben kétszáz év óta ismernek ; állítólag a beköltözött cigányok hozománya Kelet-Indiából, elvitték azok Nyugat-Európába is, de nálunk magasabbra nő, nagyobb és korábban nyíló virágokat hord, mint Németországban.

A törökök hozták Magyarországra és elterjedtek kertjeinkben : a tulipán, mely a török tulband vagy tulbent (turbán) szóból veszi neve eredetét ; ilyen a turbán-liliom (*Lilium martagon*), pünkösdi vagy *bazsarózsa* (*Paeonia*), a törökrózsa

Bazsarózsa.

(*Hibiscus syriacus*), a mezőkre immár kiköltözött földi bodza (*Sambucus ebulus*), melyet a palócz borzagnak nevez ; az égő szerelem (*Lychnis chalcidonica*), a rozmaring, a tatárka (*Polygonum fagopyrum*), a havasi ibolyának (*Cyclamen persicum*) fajtája.

Távol keletről kerülhetett a tatárkenyér (*Crambe tartarica*), melyről 1780-ban úgy szól a Magyar Hírmondó, hogy »ezen fűnek csak Eger körül való termését tudják, hihető pedig, hogy másutt is terem, mert magyar neve is van és Clusius azt mondja felőle, hogy szűkös időkben a magyarok élnek a gyökerével. Megfelelt erre a kérdésre Benkő József

ugyanott, hogy Erdélyben bőven terem, csak a Maroson innen kevés. Virágzáskor igen messziről meg lehet ismerni, mert úgy látszanak akkor a hegyen, mintha nagy élő állatok volnának. A magyaroknál tátorján, az oláhoknál lappan meg captalan a neve, Pozsonyban Klein Mihály ág. ev. lelkész kertjében is van ; Hieronymus-gyökér név alatt került oda Morvaországból, hol jó tejeltető takarmányul használják ; a tatárok manapság is éldelik. Torkos János pozsonyi orvos írásai között jelentést leltek arról, hogy 1730 táján a tiszamenti puszták népe szűk időkben táplálkozott ezzel a tatárkenyérrel.

Ipoly-Szécsényben látni a török-uralom idejéből való gátakat, a melyek vízfogókul szolgáltak *rizsföldek* öntözésére. Mint a Magyar Hírmondó írja, Mária Terézia királynő 1772-ben Mantuából hívott be rizstermeléshez értő embert, Limoni volt a neve és részére Versecz, Omár és Denta között jelölt ki földet. Többeket hívott erre Limoni a hazájából és 1780-ban már 1700 pozsonyi mérőnél többet termelt. A magyar rizs nem volt fehér és nagyszemű, mint az olasz, de az íze nem állott alább. A kínai vagy hegyi rizs Titel körül 1820 tájt kapott erős művelésre ; mert bővebb volt a termése mint egyéb szemes életé. A *köles* és kukoricza évente harmincz magot adott ; a búza és *rozs* hetet, az *árpa* tizet, a rizs ötvenet. Kaposvár mellett, Kaposmezőn, Somssich gróf uradalma mutat föl sikereket a rizstermeléssel.

Csáktornyan, a Zrinyiek fészkében, a XVII. században a vártól Szent-Ilonáig vadaskertek huzódtak, annyi ízléssel és oly csinnal berendezetten, hogy Tollius csodálkozásában Alkinoos kertjéhez lelte hasonlóknak, hol a rege szerint sohasem sárgultak a levelek s mindig pirulva ragyogtak a gyümölcsök. A félénk őzikék csapatostul tanyáztak bennök.

Próbát tettek Magyarországon a gyapot meghonosításával 1783—1811. között a déli vármegyékben és mikor a

Rizs.

Köles.

Rozs.

Árpa.

terméséből egy métermázsát fontak föl, kitünt, hogy versenyez a magyar gyapot a maczedóniaival és majd olyan jó volt, mint az északamerikai louisianai, — de az 1812., 1813. évek mostoha időjárása kimutatta, hogy az a kulturnövény hazánkban állandóan meg nem honosítható, a melyet *pamutcserjének* neveznek.

Alcsúton egy szép törökmeggyfa Mária Dorottya királyi

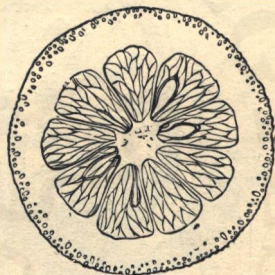

Pamutcserje.

hercegnő sajátkezű ültetése. Páratlanul szép ott a keleti platán (*Platanus orientalis*), a *Gymnocladus Canadensis* és az amerikai diófa (*Juglans Americana nigra*), mindenik külön fasorban, a hársaknak pedig összes fajtái másik sorban egyenlő példányokban.

Budapest gyöngyén, a szép Margitszigeten egész kiállítás van külföldről behonosított fanemekből és dísznövényekből.

Van a növénykedvelő, növényhonosítást szerencsével űző József magyar királyi herczegnek Fiumében szabadföldi narancsligete, mely a lecsapó bóraszél ellen ponyvafödéllel védhető. Dubniczán, Trencsénben is emlegetnek két sor *czitrom*- és narancsfát a szabadföldben; alig veszik észre a fák, mond Mednyánszky Alajos báró 1844-ben, hogy hazát cseréltek. Hosszú épület falai védik őket az idő mostohaságai ellen s a tetőt csak akkor csusztatják le rólok, mikor Bonifác (május 14) az északi nyers légáramlatok kapuját bezárja. A galgóczi várkertben pedig ugyancsak Mednyánszky báró hat darab narancsfát jelez, mindenikök ezer forintjába került a földes uraságnak; e fák a majorátus tulajdonai voltak és ingatlanságuk jeléül vasláncz erősítette őket az orangeiához.

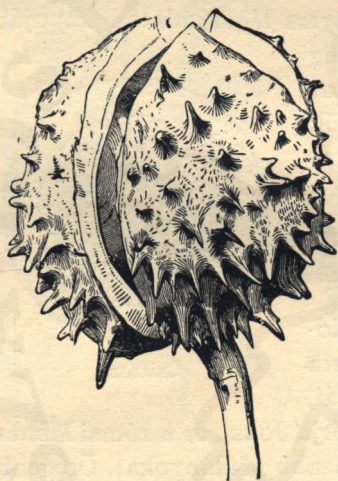
Czitrom.

Trencsénben, nem messze Kóhanóctól, pompáztak a kálomista nádor vérpiros virágú gránátalmaifái, mik a szabadban tenyésztek, úgy írja Jókai, és a római Monte Marion sem lehetett látni hatalmasabb példányokat. Öregebb Rákóczy Györgynek a táborba olyan pomagránát (*Punica granatum*) gyümölcsét küldötte a neje, Lorándffy Zsuzsánna, mely a sárospataki kertben termett a XVII. század első felében.

A kecskeméti kegyesrendiek házi kertjében volt *Gleditschia oxyacantha*, mely 1885-ben már 16 méter magasságot, 2,5 méter derékkerületű fejlettséget ért el; megtépte 1897-ben a villám, sínyleni kezdett, ki kellett vágni. Biharban, az ürögdi határban álló, katonailag is térképezett óriási méretű törökfa (vadgesztenye) soká volt ott a török idők emléke, 1895-ben nagy vihar pusztította ki. *Paulownia imperialis* *bignomia*-féle

fa van Csákányon és Ikervárott a Batthyányak birtokán, továbbá Zichy János gróf újfalusi jószágán, valamint Léván, meg Kalocsán, mely utóbbi már száz éves példány az érseki kastély előtt elterülő kertben.

Ér-Mihályfalván, Szlávy Tivadar parkjában, úgy ír K. Nagy Sándor, Biharban, két nagy tulipánfa áll, meghaladták erősen a félszázados életkort és ez idő alatt úgy megvas-

Vadgesztenye.

tagodtak, hogy a derekukat egy ember két karja átölelni nem bírja; a szemléletöknél alig lehet elképzelni, hogy vékony dugványokból fejlett akkorára a termetök. A 12—15 méter magas, terepélyes két fán ezrével nyílik a virág a rózsakéval egyidejűleg és nagy körben töltik el illatuk árával a léget.

Negatív növényhonosításnak példája a szerbtövis (Xanthium), melynek erélyesen üzent hadat 1868-ban a földművelésügyi m. kir. miniszterium. Így kellene cselekedni

a Balatonba betolakodott átokhinárral (Elodea) is, mely Kanadából jött.

Eldorádója a magyar föld a növényvilágnak; phytophaenologiai tekintetben olyan az, mint egy éjszagnak kitölt darab Dél-Európa, melynek a bevándorolt vagy meghonosított növénykincseire méltán néz sóvár szemmel a velünk ugyanazon földrajzi szélesség-fokok alatt élő Nyugat- és Kelet-Európa népe. De ennek a kedvező talajbeli és hőmérsékleti áldásnak a kellő kiaknázása annak a népnek a föladata, mely

e boldog haza irigyelt birtokosa. Kell tehát, hogy megértse a hazája talajának természetét, a fölötte feszülő égnek légköri megnyilatkozásait : úgy a haza földje is megérti népét és megjutalmazza törekvéseit. Kell, hogy a föld és ember harmóniában éljenek egymással és azon esetben a magyar föld kultúrája nem volt, hanem lesz.

Magyar fatisztelés.

A mi nemzeti mithológiánk fanyövői, kik a legnagyobb sudarat is, mint valamely paréjt, gyökerestől tépték ki; valamint a ravasz törpék, kik a fával együtt szöktek meg, a melyhez hozzákötözték: régi fatiszteletre valló hagyományok. Elsárgult okleveleinkben számtalan nyom van a fák kultuszára nézve és talán azért szerették őseink a fákat tekinteni határjelzőkül, mivelhogy azokat tovább tenni emberi erővel nem lehetett; sőt a jelesebb fákat a babona is védte, úgy hogy Szent László király idejében (1077—1095) is még tilalomra volt szükség az élőfák pogányos tisztelete ellen.

Figyelmet érdemelnek okmánytárainkban, mond Ipolyi püspök, a gyakorta előjövő nyomok, hol határjelöléseknél egyes nevezetesebb, közönségesen ismert élőfákról maradt fenn emlék. Ilyesmit emlegetnek 1288-ban Klanelnej diója név alatt Esztergomban egy hatalmas diófát. Bennök birjuk jórészt legrégibb faneveinket, a melyek sorát Endlicher István magyar fűvész (1804—1849) kezdette összeszedni, folytatja a Királyi Magyar Természettudományi Társulat.

Különös körülményeket szoktak emlegetni a régi okmányok a fákról, a mint azok valamely kitünőbb ponton vagy ismertebb kutak fölött állnak, hol az utasok pihenni szoktak, vagy hogy sajátszerű jegyek vésését viselik magukon.

Mutogatják Noviban ma is azt a facsoportot, mely alatt nyaranta az egyháztanács a gyűléseit tartani szokta. Horvátországi Kőrös városról már III. Béla király adománylevele úgy szól, hogy mellette kereszttel jelölt tölgyfa áll.

Tölgy.

Nagy Lajos királyunk 1368-ki adománylevele emlegeti a Kappan-halma mellett kezdődő nagy *tölgyes*erdőt, mely Czegléd, Kőrös, Kecskemét birtokában volt; ennek maradványa a mai két Talfája-erdő a kecskeméti határban. Nagy-Kőrös területén már csak egyes elszórt nagyobb fák maradtak fenn belőle.

Nyárj volt a régi nyelvhasználatban a nyárfa (*Populus*) neve, Rummy még úgy használja ; a nagy magyar Alföld népe is nyárjas-nak ismeri a nyárerdőt és ha sivány buczkán szomjazik az, szarka-tapodta nyárj a neve. Czegléd és Nagy-Kőrös között Nyársapát puszta neve a XVI. századbeli térképen,

Tölgy.

a mely Verbőczy István birtokait tünteti föl, Nyárjas-Apáti néven szerepel a nyárfái miatt, de hosszas nevét az idő kop-tatta el a mai rövidre.

Báthory Zsigmond esküvőjekor azzal a meglepetéssel szolgált Kolozsvár tanácsa, hogy ezrével hozatta le a havasokról a fenyőtörzseket s azokból rögtönzött egy éjen át hatalmas fasort a Magyar kaputól egész a Középkapu előtt álló térig.

Fatisztelet emlékei több magyar városban a vastuskók, amelyek tulajdonképp fatörzs-darabok s azokat a sok bevert szög gyakorta szinte fölismerhetetlenekké teszi. Némely vándorlegény még ércpénzt is szögezett rájuk. Bőven értekezik ezen fákból való vastuskókról Tóth Béla a »Magyar ritkaságok« 156—184. lapjain.

Meglehet, hogy Ausztriából származott át, de nálunk is meghonosodott a vastuskók fölállítása; olyan fatörzseké, amelyeket talán valamely esemény emlékére vertek úgy összevissza be vasszögekkel, hogy a faanyaguknak még a meghatározása is nehéz. Van ilyen Budapesten kettő, Pozsonyban egy, amely utóbbinak tölgyfa az anyaga, 1.6 méter magas, magyar czímer ékesíti.

Szent fáktól vehették elnevezésüket a következő helyeink:

Abafája	Beketfa	Dénesfa (2)
Alibánfa	Besfa	Domonkosfa
Almafa (ma Mórul)	Bodorfa (2)	Egyházfa
Andrásfa	Boldogasszonyfa (3)	Erdősfa
Apátfa	Boldogfa (2)	Farkasfa
Asszonyfa (7)	Borosfa	Fái
Ákosfa	Borsfa	Gálosfa
Bagodfa	Botfa	Gergelyfája
Bakófa	Bótefa	Gilvánfa
Balásfa	Bószénfa	Gógánfa
Balogfa	Budafa (5)	Gösfa
Barátfa	Büdösfa	Gózfá
Bácsfa	Csekefa	Győrfa
Bánfa (2)	Csenkeszfa	Hagymásfa
Bártfa	Csentőfa	Háromfa
Bátfa	Cserényfa	Helesfa
Beczefa	Cséffa (3)	Herbátfa

Hernádfa	Megyefa	Sárfa
Hímfa	Mesterfa	Sárosfa
Húnfa	Mihályfa (10)	Sennyefa
Ibafa	Mikefa	Simonfa
Iborfa	Miklósfa	Stomfa
Ipacsfa	Misefa	Szalafa
Jákfa	Mizserfa	Szent-Antalfa
Jánosfa (2)	Mucsfa	Szent-Ivánfa
Karácsfa	Naprádfa	Szent-Jakabfa (2)
Karácsonyfa	Natraffa	Szent-Mihályfa
Karác zodfa	Németfa	Szent-Miklósfa
Karczfa	Orbányosfa	Szombatfa (4)
Katafa	Ötfa	Talfája
Katádfa	Palosfa	Tarródfa
Kálóczfa (2)	Pálfa (3)	Táplánfa
Káptalanfa	Pálfája	Terestyénfa
Keményfa	Péterfa (6)	Tésenfa
Kisfái	Podafa	Timafa
Kondorfa	Pókfa	Törökfái
Lukafa (3)	Pósfa	Vadosfa
Machomfa	Radfa	Vág-Királyfa
Majosfa	Radnótfája	Zabosfája
Makfa (2)	Ranódfa	Zeleva
Mánfa	Rónádfa	Zsákfa
Másfa	Salfa	
Mártonfa	Salomfa	Összesen 171.

Rejthet pedig magában a Helységnevtár többet is.

Török világbeli volt Kecskemét határában, közel a városhoz, a félegyházi út mentén a »gatyás fa«, a százados, hatalmas szil, mely a nevét onnan nyerte, hogy lombjai a földet söpörték. Mivel magas volt, szóbeszédül kelt felőle, hogy messze ellátszik, mint a kecskeméti gatyásfa. Ma már

nincs meg. Max Schimek 1788-iki németnyelvű török-országi haditérképe még föltünteteti Kecskeméttől délre vagy hét km. távolban Fakassala-fa néven.

Kis-Czenktől a Fertő-tó felé gyönyörű hársfasor vezet a 25 méter széles út két oldalán. Hazánk legszebb egyik

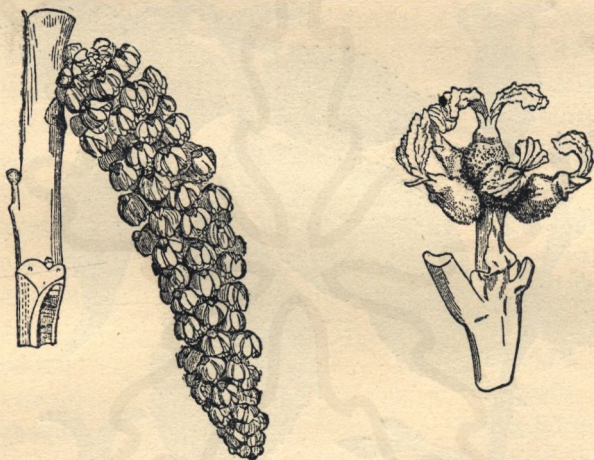

Szilfa.

fasora az, némely évszázados törzsek derekán akkora a ráncz, hogy akár ember bujhat bele. Őrzi őket a környék népe kegyelettel.

A tihanyi révnek hatalmas jegenye-jelzőfája van; azt írja felőle Eötvös Károly, hogy 1589-ben már állott és nagy volt.

»A magyarok fája« néven írja le Eötvös Károly az akarattyai nagy *szűfát*, mely a tihanyi templom ikertornyával néz farkasszemet. Melyik vénebb, melyik fönségesebb? Emberkéz építé az egyiket, istenkéz a másikat. Ott áll a fa, az ős, öreg szűfa az akarattyai magaslaton, büszkén néz szét a messze világba. Csodálatos alkotása a természetnek. Dereka, főtörzse csak embermagasságnyi. Tehát nem volt társa

A diófa barkája és virága

közelben soha, nem versenyzett senkivel, vele sem versenyzett senki. Születése óta magánosan állt ott a dombon büszkén, védtelenül, viharok és villámok ostromában. Ha lett volna társa vagy szomszédja, magasabbra nőtt volna törzse s nem fejtette volna ki oly gyorsan, oly közel a földhöz koronáját. A magyarnak szűfa a nemzeti fája Eötvös szerint, mivelhogy ezer falu, város, halom, dűlő, határrész viseli a Szilas és Szilágy nevet. S a hol ez a név van, ott magyar lakik, ott magyar telepedett meg ezer év előtt. Erős, kemény,

szívós, hatalmas, viharokkal szembeszálló a szílfá, amit hajdan szilajnak nevezett az irodalom is, a nép nyelve is. Ennivaló gyümölcsöt nem terem, de éjszakára tanyát ad varjúnak, seregélynek. A villám kikerüli, s ha beleüt is, nem árt neki. Legmagasabb csúcsára odaszáll a turulmadár. Onnan nézi a napot. Ágaiból, fiatal hajtásából faragták

Dió.

őseink az íjjat. Századokon át él. Kora miatt kihalt szílfát még senkisé is látott.

Herman Ottó az amerikai eredetű, fiatal, honos akáczfát állította föl »magyar fá«-nak. Ipolyi püspök ellenben a perzsiai vagy kaukázusi származású királyi *diófát* nevezte meg magyar nemzeti fának ; mert arról beszél legtöbb magyar helynév, magyar közmondás és népdal. Fölsoroltunk belőlök vaskos gyűjteményt két szakaszban is. (Hanusz : Képek a növényvilágból 1887. 227—236. A fák birodalmából 1900. 238—246.)

Szint vallott a nemzet, mikor az 1896. évi magyar első ezerév-ünneplés emlékül 4789 diófát ültetett a haza földjébe, csak Menyházán, Arad vármegyében, kerek ezer, de Balaton-Almádiban is 974 diófa áll kiadó gyümölcsözésben.

A szílfá nem költ szellem-szárnyalást, népdalaink nem emlegetik. Az akarattyai szílfá egymagában még nem erdő, sem az a tizenkét Szilas, négy Szíl helynév, amennyi a Helységnevtárban van; Szilágy van bár húsz, de azok túlnyomó része a Szilágy folyótól vagy Szilágy vármegyétől nyerte azt. A tölgyről vett nevek száma több, és még sem követeli, hogy azon a néven magyarfa legyen.

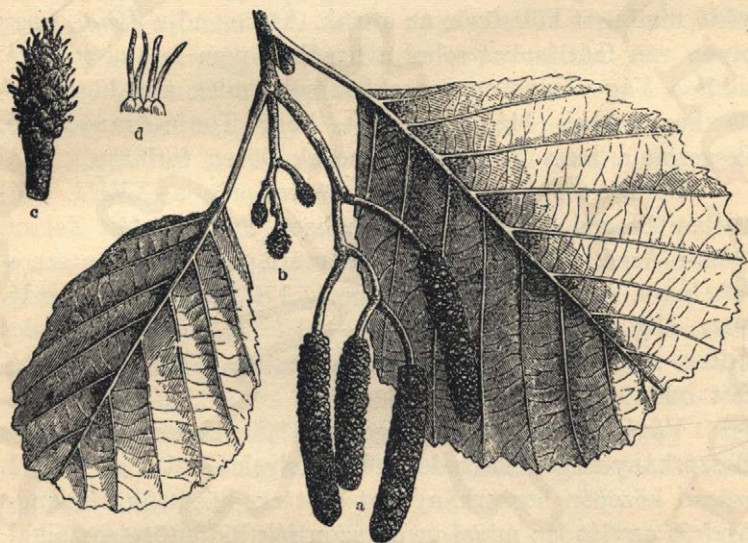
Tiszteletre vall a májfa-állítás szintén; nem éppen mindig szívügyek közvetítője az és nem is mindenütt május elseje a napja, hanem többhelyt a pünkösdi ünnep. Vannak helyek, a hol nem egy legény állítja, hanem közakarattal többen és a fanem sem mindig ugyanaz; benne a vidéken előkerülő fanemek gyakorisága vagy szépsége dönt. A mátrai palócz községekben nyír a májusfa; — általános pedig az ilyen tiszteletfák fölkelése, szalagozása.

Csallóközben molfa a májfa neve. A legénység május elsejére az erdőről *égerfát* hoz, legalyazza a legteteje meghagyásával; kendőket, szalagokat, boros üvegeket kötöz rá, úgy állítja lányos ház elé, olykor kettejével, hármával. Ezek az egész hónapon át ott maradnak, május utolsó vasárnapján tánczot rendez a legénység, de annak zeneköltségeit a molfával kitüntetett lányok fődözik.

Vas vármegyében már csak fenyőléczet állítanak s arra zöld galyat raknak, nem is lányos ház elé plántálják, hanem a falu valamely előkelősége tiszteletére, aki borra-valót ad érte. Pozsony vármegyében a lányos házak kapufélfájába illesztenek zöld ágakat, Kecskeméten pünkösdkor kapuk fölé, kútgemekre tűznek zöld galyat, de az mindig bodzacserje.

Ezek a szokások már csak romjai a pogányos, régi magyar fatiszteletnek.

Ma már nem tudjuk, mi volt a tubafa ; a tubarózsához bizonyára semmi köze nincs, mert a tubarózsa név a *Polyanthes tuberosa* hagymás növénynek a nevéből csavarodott. Fönntartotta azonban a közmondás : »Még nem zöldült ki

Égerfa.

neked a tubafa.« A törökökről maradhatott ez ránk, mert a kinek Mohamed paradicsoma e fája kizöldült, azaz meglátta, az már nincsen az élők között. Akkor árnyékot vetett pedig az a fa, hogy mohamedán hiedelem szerint a leggyorsabb lovas 777 nap alatt kerülhetett csak meg. Egy másik monda így szól : Csillagosodik a Kárpát fölött, megharsan az ormokon Rákóczi kürtje s megmozdul a tengeri szálfá.

És mégis elkallódott a magyar nép nem kis részénél az előfa általánosabb tisztelete, — úgy lehet török szokás maradványaul — és az kivált a nagyobbik magyar Alföld népére olvasható rá, amelynek lakóvidékén alig van történeti emlékü fa, melyet az utódok megoltalmazni törekedtek volna. A hegyvidék népében még csak több az idealizmus ; ha történeti emlék fűződik a vidék egyik-másik fájához, védő nimbuszt kölcsönöz az annak. Azt mondja Jókai, hogy olyan vén faóriásokat sehol a hazában nem találni másutt, mint a Vág völgyében s azokhoz sok emlék van kötve, — de kegyeletbeli hiányra mutat, hogy Torda-Aranyosban, Csegezen a híres Jancsó-fát eladták ötven forinton.

Fönnállott Etelka erdeje néven még a XVIII. században Szeged belső területén a liget, melynek fáit Zalánfi ültette Árpád leánya, Etelka kedvéért, aki Szegeden szeretett lakni. Annyira megritkult pedig 1700-ig már ez az erdő, hogy alig volt több benne 60—70 fánál, miért Dugonics Ádám, a városnak akkora polgármestere, 1760 új fát ültetett oda.

Vágás alá kerültek Szegeden 1899 február közepén a Boszorkány-sziget százados fái, melyek alatt a XVIII. század közepén boszorkányokat égettek, közöttük Dugonics András anyját is ; mivel pedig azon fák kidöntögetése alkalomával szerencsétlenségek történtek, följajdult a nép, meg-sajnálta a szomorú történeti emlékü fák pusztulását.

Nem mondja czenturiáiban Zrinyi Miklós gróf, minő fa zöld galyját adta katonái kezébe Kinizsi Pál ; de a babonás törököt sikerült azzal alaposan megriasztani, futott előle, mint a nyúl.

Erdélyrészben Gyergyó-Szárhegy kastélyainak terepélyes fái azoknak a tiszteletben tartott törzseknek a lehullott gyümölcseiből keltek, nőttek ki, a mely fák alatt Bethlen Gábor fejedelem éveket töltött el anyjánál, Lázár Druzsínánál.

Győr mellett Csanakon kétágú hatalmas fa állott, nem jelzik a lapok, hárs vagy tölgy-e, csak azt, hogy 1902 június elején fölgujtották az ürege belsejét pajkos gyerekek és leégett a fa fele. Nemzeti ereklje gyanánt tisztelte a környék, mert hagyomány szerint annak az árnyékában dült egykor pihenőre II. Rákóczi Ferencz fejedelem ; a szélvésztl megátépett, vihartól összehasogatott fa a derekán számos látogató bemetszett nevét viselte.

Arad vármegye czímerében ezüst mezőn két vörös oroszlán gyökerestül kitépett szilfát tart s az a czímeres szilfa ott állott a legújabb időkg az úton, mely Szent-Annától Világos felé Galsának ketté ágazik. A német telepések Ulm, nem Rüster néven ismerték.

A budai Zugliget Csillagvölgye fölött álló Normafa csonka törzsére még ma széles korona vet árnyékot ; zöld sátra alatt a régi jurátusok és előkelő hazafiak többször hányták, vetették meg a haza sorsát. Oda jártak pihenni, lelkesedni az írók s a Nemzeti Színház nagy művészei a XIX. század ötvenes éveiben. 1898 áprilisban azonban erős veszedelem fenyegette a történeti emlékü vén fát ; pajkos kezek tüzet raktak alája s beleharapott az a korhatag törzsébe, — de sikerült megmenteni.

Eredetileg »Viharfa« volt annak a százados *bükk*nek a neve. Normafa-nevet azért kapott utóbb, hogy a Nemzeti Színház szünet (norma) napjain volt sűrűbb a látogatása. Fölkeresték a »Vihar-Normafá«-t gyakorta a pesti városházteri főgimnázium diákjai is, a kik Somhegyi (akkor Schröck) Ferencz piarista tanár honszerető szíve hevénél melegedtek, hevültek. E kirándulások egyikén hallotta e sorok írója, akkor VI. osztálybeli tanuló, hogy Forinyák Géza, a VII. osztályos így kiáltott föl : Mit használ lennünk, ha homály burkolja nevünket ? Ki sejthette akkor, hogy nem egész két évre rá, 1860 márczius 15-én az ábrándos szemű Forinyák

Géza, mint I. éves joghallgató a kerepesi temetőben nemzeti vértanúsággal szerzi meg, hogy a neve homály burkolata alatt ne maradjon. Emlékét nyilvántartja minden év november elseje estéjén a budapesti tudomány-egyetem ifjúsága.

Bükkfa.

Más fából volt akkor a diák. A színház pilléit futni hagyta, egyéb kelme is járhatott a maga útján ; ő jobb csilagok után indult. Téli csütörtök délelőtt ellátott a Nemzeti Múzeumba, vagy a ferencziek épületében volt egyetemi könyvtárba, ahol fűtött szoba, tinta és készséges kiszolgálás mellett olvassatta nagy íróink műveit ; elverődött az Orczy-

kert közelében lakó remetéhez, Táncsics Mihályhoz, a ki tudott olyan dolgokat mesélni, hogy hetekig motozott az a fiatal diák-fejben. El-elzarándokolt a nemzeti pantheonba, a nagy magyarok sírjaihoz a kerepesi temetőbe. Ott nyugodtak már akkor Batthyány Lajos gróf, Bajza, Kisfaludy, Vörösmarty stb.

A június hónap a Normafaé volt. Csütörtök reggel hat órakor gyülekezés a Lánchídfőnél; kézi podgyász egy pár berdó, néha virsli. A zsebpénz szűk volta miatt az alagút ide-oda 8 fillér belépő-díja helyett út az Albrecht-lépcsőn föl a várba, kaján pillantás a Hentzi szoborra, út a Krisztina-lépcsőn le s gyalog föl a Viharhegyre. Az öreg bükk alatt ének és szavalás, egymással kötődés. Ebéd a tarisznából, tekintettel a jó vízre a Mátyás-csurgónál (ma Disznófó), tervezgetés a jövő iránt a nyári lombos fák alatt, mit válthat be a XIII-ik iskola, az élet; este haza a Krisztina-lépcsőn föl, az Albrecht-úton le; másnap, pénteken, lapulás az iskolapadban, ha a leczketudás nem járt közel a 100%-os értékig.

A Normafa-látogatók verse:

A VIHARFÁNÁL.

(Buda, 1858.)

Ősi, századcs viharfa,	Elmerengek s néma bánat
Nyugszom árnyad hús ölén	Rezg szívem borúján át,
És keletről illatárral	Hogy honomnak látni kelle
Leng az esti szél felém.	Szebb napjai elhúnytát.
Rákos szent határiról jön.	Lengj te búsan esti szellő
Leng az esti szél felém:	Rákos szent határiról,
Gyenge szellő, te hazámnak	Hisz' te csak s a mult beszél még
Multját vázolóld elém.	A magyar nagyságáról.

Elsuhanhatsz bánatodtan
A nagy német Pest felett,
Tornyain nem látsz te lengni
Vörös-fehéret-zöldet.

Ha apáink nyelvén szólas ,
 Vén Buda sem érti meg,
 Zengd el búdat ő megérti,
 Ennek a mohos bükknek.

Pojana Mórul mellett a Buza la Nedej-hegyen muto-gatják Bem fáját, melyhez az oláhok a tábornokot kötözték, hogy legyilkolják ; a kilétét cigány árulta el, de német uniformisba bújt honvédek szabadították meg onnan. Más hagyomány Kmettyt hozza ebbe a nehéz helyzetbe, honnan az ulánustishti egyenruhában megjelent Bem szabadította ki.

Történeti emlékkékké fejlődnek az 1896 óta nagy számban ültetett millenniumi és az 1899 óta sokhelyt gonddal elrakott Erzsébet-fák ; az ezrek közül remélhetőleg sok lesz életképes, de öröködik fölöttük a nemzeti önérték is.

A honfiúi kegyelet nagyon szép munkáját teljesíti, ki az emlékes fákat akár a céltalan fanyövés, akár a haszonleséssel szemben ótalmába veszi. Nemcsak a szép-érzék fejlődését segíti vele elő népünknel, nem csupán önmaga buzdul föl régi dicsőségünk vagy fájdalomunk ez eleven oszlopainak láttára : de fölbuzdítja nemzetünk zömét is, hogy annak emlékezete, mely alig ér olykor egy-két emberöltőn túl, kegyelettel őrizze meg a lezajlott multat.

Ébrentartja az a nemzeti öntudatot, mire különösen szüksége a magyar népelemnek van, mely mint magános sziklasziget erős önvédelemre szorult fönmaradásáért a körülözlő népelemek óceánjában, a melynek hullámverésével szemben úgy állhat meg, ha dicső multjára épített nemzeti öntudata szívós érzetét állítja oda védőpajzsul.

Magyar krónikás emlékfák.

Nemzetünk bejöttének ezredik esztendejét megünnepeztük 1896-ban. Összehordtuk, kiállítottuk a haza szívében szenvedéses, dicsőséges multunk sok emlékjelét. Megcsodálta a külföld szeme, minmagunkban pedig dagasztotta a nemzeti önérzetet azok együttlátása ; de nem csoportosíthattuk együvé történetünk emlékfáit, az idők örökségébe lehanyatló századok fönnmaradó gyermekeit.

Élnek pedig azok, daczolni képesek a mindent romboló elemekkel, a fölöttök átzúgó viharokkal ; és mohos idők óta némán is beszédes tanúi a dolgoknak, mik alattok, köröttök megestek. És kivált hazánkban, mely mindig üllő volt Kelet és Nyugot két kalapácsa között, láthattak azok a minduntalan fölújuló vén óriások sok vér- és könnyűhullást s nem tehetnek róla, hogy a lomhán legördült századok folyamába a dicsőséggel nem arányos mértékben vegyült az öröm ; hogy nem mindig volt boldog a magyar.

Tiszteletet tehát nekik, az eleven krónikáknak, a némaságukban is beszédes hegedősöknek, a velünk együttérző nemzeti mesemondóknak, — rászolgáltak a hálás gondviselőre, amely némelyiköknek méltó részül jut. Végigvezetnek ők az egész ezer esztendőn, mely hátok mögött van ; csak keressük föl magányukban : erdők szélén, pagonyokban, várak udvarán, romok körül, ritkábban az ember közvetlen lakóhelye tőszomszédságában.

Sok nagy fa beszél a honfoglaló nagy időkről.

A diósjenei *őstölgyet*, mely Nógrádmegyében ma Piret báró tulajdona, hat ember karja alig ölelheti át ; azt tartja

Tölgy.

felőle a köztudat, hogy Árpád-korabeli maradvány — emlék. Ugyanilyen régi az óriás kocsányos tölgy, mely Szarvason Bolza gróf régi kertjében, a Kőrös partján jó erőben megvan s a Tisza jobb partján ama nem sokkal kisebb méretű

tölgy is, mely még a mult századbéli hetvenes évek végén is messze kimagaslott az újkori füzesekből, de leégette utóbb a lecsapó villám.

Nem messze onnan, a Tiszamentén terülő Bokros-pusztá agyagos legelőjén régi erdő maradványaul megvan még vagy háromszáz vadkörtefa, közöttük néhány barkócza-galagonya; oly régiek, annyira moha- és zuzmó-lepettek, hogy a köz-hiedelem éppen nem alap nélkül tartja a honfoglalás idejéből származó faősöknek s azért tisztelet tárgyai. Kecskemét határában, a magyar folyó jobb partján borongó Tős-erdő faóriásaira szőlővenyigék kúsznak föl. Azt a venyigés ligetet a birtokos kecskeméti nép Árpád szőlőjének nevezi.

Hunyadmegyében, Kőrösbánya mellett, a czebei hatalmas tölgyről szintén az a nép hagyománya, hogy a honszerző ősmagyarok pihentek meg alatta, jóval öregebb tehát ezer-évesnél. A románok Hóra fájának nevezik s alája temették 1872-ben a mócz havasok királyát, Janku Ábrahámot. Az ott állott fatemplom helyébe kőből emeltek újat és mikor 1896-ban a metropolitájok fölszentelte, székét a faóriás derekához támasztották s onnan szólt a néphez. Oly magasan emelkedik az a királyi tölgy, melynek derekát hat-hét ember alig karolja át, hogy a nem kis épület szinte eltörpül alatta.

A honnan a Hóra-Kloska-lázadás a XVIII. század elején kiindult, ott a magyar millennium évében rendezett román nemzetiségi ünnepen Zakariás ref. lelkész gyűjtő beszédet tartott a honfoglaló magyarok dicsőségéről s a távoli hegyek erősen visszhangoztatták a dörgő éljeneket a nagy számban jelenvolt magyarok és románok ajkáról. Vajha testvériesülés előjele maradna az a vegyes emlékü történeti fa.

Vajka körül, a Csallóközben még ma is álló ősi *somfák*-ról az a népkégyelet hiedelme, hogy azokat Szent István király ültette.

A Szent László győzelméről híres Cserhalom ősi cser-tölgyeinek romjai is ma megvannak ; azok lombjai alatt érte el a vitéz magyar királyi herceg a kúnt, ki a nagyvárad püspök leányát rabul ejtette, de a deli királyi vezér kardja

Som.

visszaszerezte szabadságát a szép magyar leánynak, ki elég bátor volt, hogy László szavára lerántotta magával száguldó lováról a kún rablót.

II. Endre királyunk (1205—1235) egyik adománylevele *körtefát* emleget, mely alatt a régi pogányos fatiszteletet a fiatalság játékaik tartották fönn közlemlekezetben minden év

Körtefa.

húsvétjának nyolcz napos ünneplése idején. Hogy ne ; mikor a körtefa jó gyümölcsöt ígér. Baranyában az egykori Máza határa, melyet ugyancsak II. Endre Bertalan pécsi püspöknek adományozott, keletről dél felé haladva, a nagy fenyőfáig terjedt, a hol földhányással körülvett tölgyfakereszt jelölte a határvonalat.

Sárosban a nyárs-adói templom mellett áll egy hársfa, melyet Trencsényi Csák Máté a XIV. század elején ültetett.

A mely őstölgynek három pár levelét Komárom megye a czímerébe jelvényül fölvette, áll még az a fa a közel szigeten ; huszonnégy öltre menő ágát tördelt le róla a vihar, de azért javában virul.

A diósgyőri török mogyorófa (*Corylus colurna*) a XIV-ik század közepéről való ; gyakorta időzött alatta Mária magyar királynő atyjával, Nagy Lajossal és férjével, Zsigmonddal. Csaknem tíz méter a magassága, törzskerülete $2\frac{1}{2}$ méter, olykor harmincz hektoliter gyümölcse van. Ez az emlékfa tehát az 1363 — 1387. évek közé szorult időnek ma is élő krónikása. A diósgyőri félezeréves mogyorófa csinos képét látni a »Turisták lapja« 1900. évfolyamában, dr. Téry Ödön fölvétele után. Más képét adja a Természettudományi Közlöny 1897., 449. lapja.

Áll a hédervári parkban Kont fája, melynek árnyékában Kont István összejöveteleket tartott az elégületlenekkel, Zsigmond király idejében.

Fogarásban a karcsú cziszterczita templomrom bejáróját óriási törzsű, de már pusztuló vén hársfa őrzi, hagyomány szerint egykorú a több mint hatszázéves falmaradványokkal.

Rege szerint a legvénebb tölgy legmagasabb ágára ragadta föl a hollómadár a gyermek Hunyadi János egyetlen vagyonát, az aranygyűrűt, mely megnyitja a király emlékező szívét ; de a gyermek nagybátyjának biztos nyila elérte s a

tolvaj madár piros vérében hevert a tölgy alatt. Ezért visel Mátyás király arczképe tölgylevél-koszorút.

Hunyad vármegyében Al-Pestes felől mielőtt bejutnánk a mezővároskába (Vajda-Hunyadba), írja Rodiczky Jenő dr. 1902-ben, százados füzek mellett haladunk el, a melyek vesszőkorukban talán még a Hunyadiakat láthatták.

Pilis-várnak rege szerint az erdő egyik odvas fája volt a bejárata. Giskra rablóvezér martalócz fészke eme különös kapuját Mátyás király egyik kedvelt csatlósa földözte föl, de rajta vesztett; behurczolták őt a rablók. A csatlósnak bátor menyasszonya azonban embereket vett magához, ellátta sok fegyverrel és bevezette a faodun át a vár udvarára, hol a foglyok voltak. Sikerült pedig azokat a bilincseikből kibontani és fölfegyverezni; az ekkép megerősödött csapat leverte a vár otthon levő kevés őrségét és magát a vezért is kézrekerítve vezették ki az alagúton, faodún át Mátyás király elé.

A madi hársfa a Csallóközben kedves volt Mátyás királynak, örömet pihent, sőt ebédelt is alatta több alkalommal, de mivel a királyi kíséret sok alkalmatlanságot szerzett a madiaknak, jónak látták eltüntetni onnan a nagy fát, hogy a nyoma se lássék, hol volt. Mikor a király ismét arra járt, kereste a szép hársat, de azt vallották neki, hogy villám vágta szét, — mikor megtudta pedig az igazat, bosszúsan mondta ki, hogy a csiribiri rossz madi emberből többé senki tiszteségre emelkedni nem fog. Ugy írja Bél Mátyás, hogy be is teljesedett az rajtok.

1901 tavaszig állott Nagyszombatban Mátyás király fája, melynek lombjai alatt a nagy király a hagyomány szerint megpihent. Ezt az életerős fát azon a czímen vágatta ki suttymomban egy városi tanácsos, mivel állítólag útjában állott egy kálvária-építésnek és két ága már életveszélylyel fenyegette a közelébe menőt. Az »Uj Idők« 1901. évi 16-ik

száma hozza a fának téli képét és méltán rója meg a fa és a nemzeti kegyelet ellen elkövetett vandalizmust; de nem jelzi a tudósítás, hogy micsoda fa volt az; a képe hársra mutat és nyilván az a hatszáz évet meghaladott hárs lehet, mely ott a Lazarethum-temető mellett 8·2 méter derékkerületű volt alul, 3·8 méter fölül és nyolcz ága egyenkint emberderék vastag.

Pilis-Maróth határában közel áll a Duna partjához négy nagy fa, melyeket a nép Dobozy-fáknak nevez; hagyománya szerint alattok esett össze Dobozy Mihály lova 1526 szeptember 15-én, midőn az üldöző törökök már-már zsákmányul ejtették hitvesét, kit ő maga elé a nyeregbe emelt, hogy a halálnál is borzasztóbbtól megmentse. És utoljára sem maradt egyéb hátra, mint hogy vasát neje szívébe mártotta, a saját elárvult életét pedig drágán adta el a töröknek. E Dobozy-fákról azt írja dr. Thirring »Budapest környéke« kalauzskönyve, hogy 4 *jegenye* az. Pilis-Maróthtól háromnegyed órányira a Basaharc (népiesen Basarcz) csárdánál állnak a jegenyék, hol a magyarok szekervára volt és ott Farnosi Ilona, Dobozy hitvese előbb a férje kardjába dült és Dobozy akkor rohant a törökre s az ellenség vad sorai között sok pusztítást okozva vesztette életét.

1526-ban vágták ki a törökök Márianosztrán Lajos fáját; ott állott, hol Nagy Lajos királyunknak a vadaskertje létezését a néphagyomány őrzi és ma is olasz kertnek nevezi. Azt ígérte a király a márianosztrai pálos szerzeteseknek, hogy visszahozza Szent Pál ereklyéit Velenczéből, ha Isten őt győzelemre segíti a kevély köztársaság ellen. Erre 1352-ben boldog Lukács szerzetes így szólt: Bízom, hogy óhajtasod teljesülni fog és hogy jele legyen, száraz hársfaágat dugok a földbe, megered az. Meg is eredt és a király 1380-ban valóban visszahozta a pálosrend alapítója holttestét Velenczéből.

Az akarattyai magaslat öreg szilfáját az 1532. évi kenesei országgyűlés már ott látta, ott találta, — kár, hogy megcsonkította 1833-ban az ég villáma. A Batthyány, Tahy, Zalay, Nádasdy, Majláth, Csányi, Botka, Forgách, Apponyi, Zay, Pósa, Horváth, Mérey, Kóváry, Kisfaludy, Boronkay, Niczky, Sittkey, Bessenyei ma is élő nemzetségek őregei,

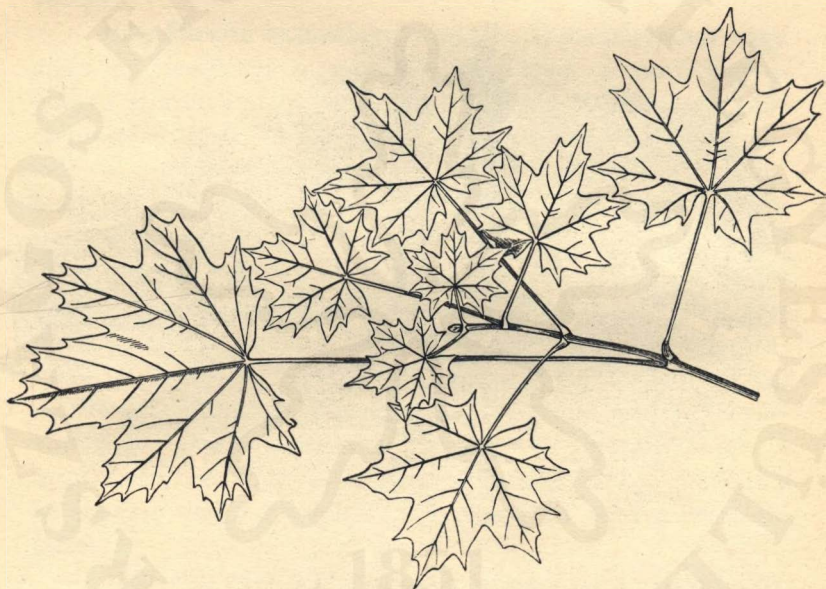
Jegenyefa.

főbbjei az akarattyai szilfa árnyékában poroszkáltak el, mikor a kenesei országgyűlésre gyülekeztek. Az öreg fa ott a par-
ton jól hallotta, a mint az ország bölcsei és vitézei a fölött tanácskoztak, melyik jobb, melyik rosszabb, a török-e vagy a német ? (Eötvös Károly : Utazás a Balaton körül.)

Van Kohanócson, Trencsén megyében kilencz iharfa vagy *juharfa* egyetlen törzsnek növe, a miket egy nagy úr hajdan, a reformáció kezdetén összefont gúzsna s azt mondá

az új vallás követőinek : »No ha ezt elültetitek így és meg-
éled, ha élőfa lesz belőle, akkor marad meg a ti vallástok is
ebben az országban.« S lett belőle egy élő kolosszus.

Izabella királyné 1551 június 21-én Erdélyből menekül-
tében a szilágysági Meszeskapu vadregényes hágójáról könnyűs
szemmel nézett vissza a lábai előtt elterült Erdélyre s beväste

Juhar.

ott egy tölgyfába kedves betűit S. F. V. Y. (Sic fata volunt
Ysabella), a melyek azt jelentették, hogy : »így akarta a sors«. De midőn ugyanazon úton ismét visszatérhetett Erdélybe, emlékül az S. F. V. betűket pénzeire verette. Castaldo utóbb márványemléket emelt a forrásnál, hol a királyné akkor ivott.

A dunajecz-völgyi Vörös-klastrom ma óriási hársfái alatt 1563-ig vörös-barátok, templárius szerzetesek sétáltak,

de tönkretette fészüket a reformáció. Ugyanezen sors érhetette a szepes-sajduni premontrei prépostság kertje fáit is.

Buda mellett a sváb telepek lakossága ma is örömezt zarándokol a Széchenyi-hegy mögött álló Makkos-Mária helyre, a hol hajdan trinitárius szerzetesek kolostora és temploma volt s azok romjai az ősi fák között ma is megvannak ; különösen egy vén csertölgy, a melyen Szűz-Mária képe van.

Makkos-Mária kis telep Buda mellett a hegyekben, a nevét onnan tartja fenn, hogy a török időben szétszaladt lakosság a temploma Mária-képét tölgyfaodúba rejtette és úgy járt hozzá imádkozni titokban ; a török kiűzése után életre kelt Budakeszi község és annak a templomába vitték a képet, de az onnan mindig kimenekült a tölgyodúba, a min úgy segítettek, hogy kivágták kedvéért az ősi tölgyet, s törzsmaradványát is a budakeszi templomban őrzik.

Nem messze onnan Mária Remete úgy keletkezett, hogy népe a XVIII. század végén svájczai Maria-Einsiedelnből hozott Mária-képet és azt Hidegkút táján a tölgyerdő egyik nagy fáján helyezte el ; nemsokára ott kis templom épült és pár ház, hol a Mária-kép tisztelői oda való zarándoklásukban pihenőt lelnek.

A szlavóniai Havi-Boldogasszony-templom mellett volt a tölgy, melyhez a törökök Brenner grófot lánczolták és miután a nagyvezír saját kezével koncizta föl, tetemeit cigány hóhérokkal a fa ágára függesztette.

Kendi-Lóna kastélyának kertjében, Szolnok-Doboka-megyében, sokáig ápolta a kegyelet azt a kőrisfát, mely alatt Kendi Sándort Báthory Zsigmond fejedelem parancsára elfogták, hogy 1594 augusztus 30-án Kolozsvárott lefejezzék. Több száz éves volt a nagy fa, mikor koronáját vesztette ; de élni akart és erős töve hatalmas új ágakkal tüntette el a hézagokat. Új gazdát is kapott a Teleki grófokban, a kiknek birtokába ment át az uradalom.

Végzetes volt a szép kőrisfára az 1862-iki hideg tél, utána már csak száraz ágai maradtak; erősen megviselte az 1863-iki cserebogár-rajzás és az aszály, úgy hogy a kegyelem-döfést neki saját gyermekei, a kőrisbogarak adták meg s 1864-ben nem is hajtott ki, de gróf Teleki Miksa meghagyta a lombjavesztett óriást s merev mozdulatlanságában úgy állott az, mint valamely szobor, melyről a lepel aláhullott, a lezajlott századok története még olvashatóbb volt rajta. Midőn korhadni kezdett, lefotografáltatta és sziklát utánzó alakú törzsét alsó sátorozó ágaival együtt kivágnak nem engedte a gróf, sőt mellé rakatta az emléképületet, melynek ormán a szél a Kendiek lobogóját lengeti.

Görgény-Szent-Imre mellett, a Mocsár nevű erdőben még azok a tölgyek vetnek árnyékot lombjaikkal az aszú fűre, a mely sudarak ágain Rákóczy fejedelem madarászó sólyma pihent.

Jókai nagyenyedi két fűzfája az 1600. évi szeptember 18-ika borzalmairól beszél. Az a két fűzfa annak emlékét is őrzi, hogy 1704-ben Tiede tatár vezér csapatai ellen a diákok védelmezték a népet; az ellenség elvonulása után két diák leszúrta véres fűzfa-dorongját az örményesi patak partján a földbe s azok megeredve ma is zöldelnek.

Trencsénben Kohanóc vidékén sziszeg a szélben Illyés-házy nádor (1606) kedvelt szabina *boróka* fája, másutt a tájon csak cserje, ott fenyűnyi szálfa. Nem hordják el már az ágait szép leányok, vén boszorkák gonosz bűvitalnak. És alatta most is ott áll még az öles átmérőjű palakő-asztal, melyen a dominium utolsóelőtti urának a mostani leszámllalta a három milliót, mind aranyban. A főúr elmúlt, az arany szétszóródott, a fa megmaradt, még a levelét sem hullatja el télre.

Biharban az ürögdi határban álló, katonailag is térképezett óriási törökfa (vadgesztenye) csak 1895-ben pusztult

el, annak a nyarán nagy vihar törte ketté derékban ; a török idők emléke volt sokáig.

I. Rákóczy György fejedelem a váradi, dr. Romy Béla szerint a gyalui vesztett csata után Bánffy-Hunyadon egy fenyőfa alatt pihent meg, mely ma is megvan a fejedelmi sarszadéknak Barcsay kertjében s a legnagyobb tisztelet és kegyelet a része történeti emléke miatt. Az a vén tölgyfa, mely a rovnyei kis templomot egészen betakarja, I. Rákóczy György nejről, Lorántfi Zsuzsánnáról susog.

Híresek a zborói hársfák. Képük látható az »Uj Idők« folyóirat 1903. II. kötete 100. lapján.

Rákóczy György a leveleit rendszeresen ekkép keltezte : Datum Zboroviae sub centum tiliis. (Kelt Zborón, a száz hárs alatt.) Az öreg fák száma ott tulajdonképpen százhatvannyolcz, egy sorban ötven pár, annyi a másikon is, mely vele szögletet alkot, — a régi állomány teljessége végett azonban kiegészítették harminczkét újabbal kétszázig.

A kurucz fejedelemre gondolt Bartók Lajos, mikor a száz hársfáról így zeng :

Boróka.

Vegyülve itt fenyűk gyászillatába
A hársvirágok lelke leng elő,

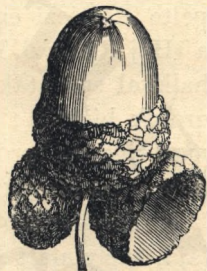
E hársakhoz kötötte paripáját
 A fejedelem s táborzó bájnoki.
 Zászlóit e lombok közé plántálták
 S tépték virágát harczra szállva ki.

A rovnyei parkban a száz hársfa, melyeket Rákóczi ültetett a zborói száznak másolatául, ma egy Aspremont »szívé«-nek a síremlékét árnyalja be ; a fejedelmi gazda hamvait pedig ma még ott égeti a déli verőfény a Pontus partján. Kohanóczon is Rákóczi hársfái hullatják a földre hajdani gazdájuk üzenetét sárga falevélben. Utfélen áll ott egy terepélyes hárs vetések közepette, nagy család czímerét ékesíti és predikátumául szolgál. Századokkal régibb nemes tehát, mint urai.

Trencsényi Csák Máté bajmóczi vén hársa egész történeti könyv. Állítólag 1301-ben ültette a Mátyus-föld hatalmas dinasztája, ki pénzt veretett, nádort tartott. Ez alatt a hársfa alatt tartott országgyűlésen mondott le Mária királynő a koronájáról férje, Zsigmond javára. V. László idejében a cseh husziták lázongó szónoklatai visszhangzottak lombjai alatt. Mátyás az igazságos fényes lakomát rendeztetett alatta. Bocskay István ott, mint választott király, országgyűlést tartott, II. Rákóczi Ferencz pedig annak hatalmas sátorát ekkép emlegette leveleiben : Datum sub tilia nostra Bajmocensi. (Kelt bajmóczi hársfánk alatt.) Téli és nyári képét adja a Természettud. Közlöny 1897., 452., 453. lapja.

A csukárdi völgy tölgyeit Pálffy gróf birtokán, Bazin mellett, az teszi történetileg nevéssé, hogy alattok táborolt II. Rákóczi Ferencz serege ; az elesettek pedig a régi czajlai temetőben nyugosznak, a mai zumbergi erdészlakkal szemben. Bodrog-Sárán kegyelettel őrzik az 1·8 méter vastag Rákóczi-fát, mely alatt a fejedelem szintén táborozott. Bemutatja a czajlai tölgyek egyikének képét a Természettudományi Közlöny 1897., 456. lapja.

Erdélyrészben a görgény-régeni út mentén mohos lapályon emelkednek Rákóczi fái, azok a bogos, nagy tölgyek, melyekről ma is sok rege él a nép ajkán. A jámbor székely szentül esküszik rá, hogy alig néhány éve dült ki azok egyikének odvából a még Rákóczi korában beleszorult labancz, egész rüsztungjával együtt. A másik tölgynek szárított *makkjával* meg Ráthonyi lövöldözte a görgényi várból a németet. Állnak még az ormos tölgyfák, melyek alatt a hős kuruczvezér táborozott, a vitéz hajdúk tanyáit ma cserjék és korhadt vadfák borítják. Rákóczi hatezer vitéze sírján (1705 november 20), mely Szatmár megyében, Őrmezőn domborul, hatalmas tölgyek nőttek.

Tölgymakk.

Szegzárdtól délre van egy nagy szílfá, a csatári patak partján az országút mellett ; Balogfája néven ismerik, mert Béri Balogh Ádámot, II. Rákóczi Ferencz híres tábornokát alatta fogták el a császáriak. Ezt a hatalmas fát Augustz Imre báró nemrég emléktáblával látta el.

Korhadó részeit időnként lemetszik és bádoggal födik be, 1903 szeptember 15-én délután 3 órakor az a hír jutott el Szegzárdra, hogy ég a féltett szílfá, hogy fölgyújtotta két vándorló. A város tűzoltói rögtön ott termettek és meg birták még menteni a lángoló fát, a veszedelemben forgott nemzeti ereklyét. Elmondotta akkor a tudósító, hogy alatta 1711 október 29-én történt a kurucz brigadéros elfogatása.

A fejedelem nevét őrzi az a 15 m. magas öreg vadkörtefa is, mely Biharban Dédánál a Rákóczi-hegy legmagasabb csúcsán, szőlők között áll s tiszta időben a bihari hágóra kilátszik. A hagyomány szerint ez alatt pihent meg a bujdosóba indult fejedelem ; megebédelt ott és búcsút vett jobbágyaitól 1711-ben. Ez a szőlő akkor Rákóczié volt ; a fa

három főága közé 1867-ben csapott az ég tüze, de keveset rongálta meg; alatta gyöppad van zöldelő hanttal, angol utazók is fölkeresik olykor s emlékül galyat törnek róla.

A bihar-margittai hegyek ama 200 évesnél öregebb kőrtefája alatt 1904-ben előkelő szüretelő társaság ünnepelte Rákóczi emlékét; megharsant a tárogató, fölhangzott a »Hej Rákóczi, Bercsényi, Bezerédi« nóta s az öreg fa levelei halkkal susogták hozzá a kíséretet. Az a szőlő ma a Károlyi grófok birtoka; a pinczejében ma is van még több hatalmas tölgyfa-hordó, mely a régi gazda (Princeps Rákóczi) nevét viseli. Történeti fák ezek is.

Sokáig állott Mármarosban az őrmezei határ régi szilfája, mely alatt II. Rákóczi Ferencz itthonn utolsó ebédjét költötte el, midőn Lengyelországba bujdosott ki. Annyira szent a ruthének előtt a fejedelem emléke, hogy a szilfája alá keresztet emeltek s oda járnak imádkozni; midőn pedig egy juhász galyat metszett róla, a pallosjoggal felruházott urak elrendelték a keze levágását. Az 1895-iki egyik nyári orkán derékban törte ketté s koronátlan lett, de a tulajdonosa kerítést vonatott mellé, hogy a végenyészettől megóvja.

Szatmárban a kis-majthényi határ egyik pontján a vasút mellett kőrtefák árnyékolják a békeoszlopot, melyen 1711 május 1. számjelzéssel a szatmári béke kapott mutatót a 70-es években. Történeti emléküvé tett Mikes Pál 1712. november 14-én két almafát Háromszékben; kibujdosott bár e kemény kurucz Thököly Imre erdélyi fejedelemmel, de még egyszer visszatért Plojestiből, hogy boszút vegyen személyes ellenségein. Így akasztatta föl Jankó Tamás háromszéki nemes embert a faluvégi almafára, Vajna Bálint szintén háromszéki nemes embert pedig a saját kertje almafájára. Ki mert azontúl azok gyümölcséből enni?

Történeti emlékfa volt Budán a fejérvári-kapu lebon-

tásáig az eperfa, melyre 1686 szeptember 2-án a törökök Ramocsaházi Ramocsay Endrét fölkötötték. Az ostromló magyar sereg emez alhadnagya nagyon előrenyomult a vár vívásakor, az ellenség kezébe esett és az a legközelebbi eperfát választotta ki neki, de szerencsére annak meghajlottak az ágai és a magyar vitéz lába földet ért, mit az ostromlott törökök észre nem vettek ; így mentették meg pár órával utóbb a benyomult győztes magyarok és az eperfa ezen irgalmasságából a 45 éves férfiú még 61 esztendőt ért meg.

Egy darab Magyarország van Kis-Ázsiában Nikomedia (Iszmid) örmény temetője előtt, az ott terülő rétség egyik emeltebb pontján áll a százados, óriási platán, mely alatt Thököly Imre szép vasrácsos sírja domborul. Erőt vett rajta is az idő, annak a hatalmas platánnak ma már csak a csonka törzse van meg. De mikor 1904 december végén Thallóczy Lajos dr. a magyar miniszterelnök képviselőjeként Iszmidben járt és Mikes Kelemen naplója alapján kereste Thököly sírját, nem ott lelte azt meg, hol a fölírtos tábla jelölte, hanem nem messzi odább, két platán között, a melyek azóta magyar nemzeti fák lettek, ha Ázsiában is.

Nyitrában a brunóczi kastély udvarán áll a hársfa, a mely alatt a hagyomány szerint legszívesebben üldögélt Bercsényi Miklós, valahányszor a háborús idők egy kis pihenőt engedtek neki.

Sokáig volt Rákóczi fűzfája Nagy-Kőrösön történeti nevezetesség, de már 1882-ben enyészetnek adta be a derekát ; századokkal a fűz nem birkózik meg minden talajon ; áll azonban a Tiszán túli ughi réten Rákóczi öreg kanadai nyárfája a régi vadászkastély közelében, mely a fejedelmé volt ; már a fiai is vén fák. Hajdan sasok fészkeltek rajta, ma csak hollók tanyája, miért »hollósfa« a neve.

Pozsony megyében a háromágú (triramis) tölgy onnan volt neves, hogy három hatalmas karjával három uradalom :

a detrekői, éleskői és korlátkői felé mutatott, — ma a helyét háromszögű oszlop jelzi az országúton.

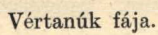
Áll még a lovasberényi parkban a kápolna előtt a százados hársfa, melyet Heister tábornok ültetett.

Kapnikbánya mellett, hol azelőtt az erdélyi határ kezdődött, négy jegenyefa alatt kőemlék jelöli a helyet, hol 1717-ben a mármarosai nemesség a borsai ütközet után hazafelé menekvő tatárookra még egy erős vereséget mért.

Mikszáth Kálmán »Komposszesszor fák« czímen két hársfáról beszéli, hogy Nógrád vármegyében, Czikava határában, a perovkai rét szélén állottak, Mária Terézia esküvője alkalmából 1736-ban ültetődtek s a gazdájok, Lányi Pál, a gondviseletökre 8 holdas rétet és tőkepénzt hagyományozott s hogy a királynő meg is látogatta azokat uralkodása végében, — de mivel Nógrád vármegyének olyan nevű községe a helységnévtárban nincs, a szép történet aligha való.

Komáromban az Erzsébet-sziget keleti orrán áll az óriási fehér nyárfa, mely alatt Csejthey István főszolgabíró kiküldése mellett, a József császár parancsára készült fölmérési aktákat 1790 márczius 3-án, még a határozatot hozó megyei közgyűlés tartamán, elégették. Azt beszéli a nép, hogy e nagy fa ágai között tartotta Klapka, a komáromi vár parancsnoka becsesebb iratait és hogy maga is ott tartózkodott a békealkudozások idején. Dr. Romy Béla szurkos nyárfának említi és hogy már Klapka-fa nevet visel. Képe megvan a Természettud. Közlöny 1897. 444—445. lapján.

Magyar jakobinusok fájának nevezhetni azt a stilizált fát, melyet Bacsányi János életrajzírója a Magyar Történeti Életrajzok 1904. 3—4. füzeté 40. lapján »vértanuk fájá«-nak nevez. A magyar köztudat vértanúkul az 1849. aradi XIII-at tekinti, kik a magyar nemzet önvédelme ügyét szolgálták.

Három öreg körtefa jelzi Turóczban a helyet, hol egykor Ratkóva község állott ; a Vág 1813-iki árvize söpörte el a falut a föld színéről, úgy írja Mednyánszky Alajos báró 1844-ben.

Vegyes érzelmekkel nézték az átmenők a laposfői (Tolna) határban Sobri fáját, míg az állott. Az volt a neve annak a fának, a melynek derekához a hirhedt haramia-vezér utoljára támaszkodott s a mely alatt magát támadói szemeláttára agyonlőtte, hogy kötélre ne kerüljön. Eötvös Károly írja, hogy nemrég kivágásra jutott az a fa.

A budapesti Margitsziget platánjainak őseit József nádor 1823-ban saját kezével ültette. A csodálatosan szép, hétágú, óriási tarkalevelű másik platánt is ő földözte föl egy olaszországi kertésznél és 1828-ban mint zsöngé csemetét önkezelével helyezte a kastély elé. Összetörte azonban az 1838-iki árvíz a karvastag fát ; összeraggatta, támogatta a kertész, s remegve várta a nádort. Könyezve állott meg Magyarország nagyura rongyokba takargatott kedveltje előtt, soká nézte, végre így szólt : »Nyomorékot nem tűrök, fáj az elvesztése, de le kell vágni tőben.« És hét ágat hajtott a csonka platán ; meghagyatta a nádor mind a hetet és elnevezte hét testvérnek. 1863-ban már 18 méter területű árnyékot vetett azok koronája.

Kegyelettel gondviselnek az alcsúti parkban egy szép török mogyorófát. József nádor maga ültette azt 1833-ban, az a királyi herceg, kit Bécsben Rákóczinak gúnyoltak, a magyarok iránt táplált igaz szeretete miatt.

Az utolsó Illésházyról beszél a trencsén-tepliaczi fűzfa, melyet István gróf udvari bolondja, Ottlik István tréfából, mint vesszőt szúrt le a grófi kastély mögött a parkban, a XIX. század 30-as éveiben ; megeredt az hét ágra, de ma már csak három küzködik az idő romboló hatása ellen.

Hunyadban Czebe útszéli dombján hatalmas kőrisfát

emlegetnek, mely a szerencsétlen Brádyak közös sírhalmára tekint le ; tizenkilenczen fekszenek ott. Az izgatóiktól fölbószított románok dühének esett áldozatul az a derék magyar nemesi család 1848 október 25-én.

Áll Panajoth Mihály sörháza udvarán, Német-Bogsánban, még a rezgő nyárfa, mely alatt a balemlékű Haynau üldögelni szeretett.

Orsovánál a magyar-román határ mellett, az Alion-hegy tövében állott a hatalmas jegenye-nyárfa, melynek gyökerei közé 1849. augusztus 23—24-ike éjjelén a magyar szent koronát elásták s ott pihent az 1853 szeptember 8-ig. A helyére épült kápolnához ma szép két sor jegenye-nyárfa vezet.

Kun-Halas határában, a ruki erdő szélén áll a két »halálfa«; az egyik rezgőnyár, a másik fűz. Két honvéd sírja domborul alattok, rablógyilkos merénylet áldozatai lettek azok ott 1849 decemberben, még pedig magyar kéztől.

Nem Magyarországon áll, de magyar fájdalom emléke fűződik az olmüzi apáczák kertje körtefájához, mely oda látszik a vár kazamatáiba, hol az 1849-iki elítélt magyar honfiak szenvedtek és csak arról tudták, minő évszak van kívül, a mint a fa virágban állott, vagy a lombját hullatta.

A sergesi barlang közelében, Biharban, hatalmas királyi bükkfa fehér-szürke sima oldalán fölirat van, a betűk széleit vastagra forrasztotta az idő :

Gróf MONTMORENCY MÁTÉ
és
LÓNYAY ANDRÁS kir. kamarás.
1859.

E két név és évszám birtokátvétel emlékét őrzi, mely Frimont Béla gróf szerencsétlen halála folytán következett be.

Budapesten az István-út 45. számú villája kertjében áll a hársfa, mely alatt Deák Ferencz utolsó ottvaló nyaralásakor legörömelebb üldögélt ; azt a fát a mai tulajdonos, a Jézus-Szent-Szíve kolostor, alája helyezett márványlappal látta el és ezen fölirattal : »Itt élte Deák Ferencz utolsó nyarát 1875.«

Királyunk ezüstmenyegzője ünnepén, 1879 április 24-én, a magyar székesfőváros a Gellérthegynek a királyi palotára néző oldalán 25 jávorfát ültetett emlékül.

Köszegen van a királytölgy 1881 április 30. alájegyzéssel. Rudolf trónörökös menyegzője emlékére ültették és igen szépen gyarapszik. Mikor 1893 szeptember 18-án mellette a király fogata elhaladt, levette sapkáját a Felség és könnyes szemmel nézett reá ; fölhangzott éljenzésével a közönség s a jelen volt német császár is csákójához emelte kezét ; csak midőn a menet, mint temetés, vagy száz méternyire elhaladt, tört ki újra a lelkes éljenzés, mely a korán elhalt trónörökös bánatos atyját megilleti.

A szegedi királyhalmi iskolánál emlékszobor őrzi emlékét, hogy 1883-ban Ferencz József király ott látogatott ; a szobrot négy királytölgy övezi, akkori ültetés, de megerelek szépen, úgy lehet hosszabb lesz az életök, mint a védelmök alá helyezett kőszobor, mert a kő nem daczol évezettel úgy, mint a tölgyfa.

Szlávy József koronaórt 1888-ban annak zsitva-újfalusi birtokán egy hárs alatt fogadta királyurunk ; miért tulajdonosa azt a fát 1889. augusztus 18-án a Felség születése ünnepe évfordulóján lefényképeztette és elnevezte jobbágyi hűségből Ferencz József király fájának. Ez is tehát a történelemé s aligha telnek el századok, míg a magyar nép kifogyhatatlan költői ere mondát fűz majd ehhez is.

Tiszafa nevet kapott Mármarosban az a hatalmas fenyőcsoport, a melynek sudarai alatt, Tisza Lajos gróf elnök-

lete alatt, az Országos Erdészegyesület a gyűlését tartotta, azt a helyet szép sárgavirágú Telekia speciosa havasi virágok is ékesítik. A Tisza főforrásánál pedig egy fa Tisza Lajos fája fölíratú táblát visel.

Pannonhalma egyik lépcsős hegyoldalán óriási zöld számokat lát a szem ; ezer meg ezer fenyűfa adja az 1896-ot, a magyar millennium évszámát.

Ezredéves emlékfákul a magyar minisztérium 1896-ban tölgy, hárs, tiszafa és havasi fenyű (cembra) ültetését ajánlva rendelte el. Így került a haza földje kiválóbb pontjaira, 4103 községben 844,839 fenyű, 705,629 lombos fa, közöttök 200,000 akác- és 22,996 gyümölcsfa, a soraikban 4789 diófa ; az előbbi az Alföld fája, az utóbbi a magyar nemzeti fa.

Ki mondja meg, mi van megírva odafönn ? Hány és melyik lesz eme több mint másfél millió ezredéves ünnepi fából nemzeti történetünk fájó vagy dicsőséges emlékü fája ?

Vágó Pál festőművésznk fölszólalt 1900 áprilisban az Andrássy-út körtere ama platánja érdekében, melyet 25 éves kora mellett is Budapest legszebb platánjának nevez. Különb, mint a Császárfürdő udvara fái. Attól félt, hogy az oda tervezett négy szobor valamelyikének áldozatul esik. Szobrot, palotát, úgymond könnyű emelni, de olyan fa létrehozatalához félszáz kedvező év kell. Ezt a fát Vágó Pál fölszólamlása tette történelmi értékű fának, alatta áll Boesckay István szobra.

Erzsébet emlékfák.

Volt a magyarnak egynél több Erzsébet királynéja a letűnt századok folyamán, de azok közül egy sem vette meg úgy a szívünket, lelkünket, mint Wittelsbach Erzsébet, a bajor királyi hercegnő, apostoli királyunk hitvese, megkoronázott magyar királyné élettársa. A mint a halál angyala őt 1898 szeptember 10-én elragadta, már ugyanazon évi november hó 19-én hívta föl a földmivelési magyar királyi miniszterium a magyarságot, hogy felejthetetlen királyasszonyunk emlékére fákat ültessen és csakhamar 5 milliónál több élőfa került a haza terein szabadföldbe.

1899 július végén a jelentések szerint volt *fenyő*-féle 1.503,842, gyümölcsfa 139,959, lomblevelű 1.123,470, cserje 120,142 ; összesen : 2.887,413, holott több jelentés nem a fák számát jelölte, hanem facsoportról vagy alapított ligetekről szól.

Gödöllőn 200 holdnyi új ültetésű erdőterületet a királyi park folytatásakép Erzsébet-ligetnek neveztek el, s az a benne keresztező utakat, ösvényeket 1901-ben már árnyékkal látta el. Mivel a királyasszony kivált a fenyőket kedvelte, díszlik ott a hazai tűlevelűek majd mindenik fajtája. A közel Galga-Mácsán, az ecskendi erdő vadászkastélya közelében is van Erzsébet-liget Erzsébet-fákkal.

Az Erzsébet-erdőben, melyet Esterházy Ferencz gróf Veszprém vármegyei Hegyész nevű pusztáján létesített, 1855

tölgy közé 30 *hársat*, 8 *tisza-fát*, *thuját* és 5 szomorúfüzet ültettek. Így jön ki a fák számából a felejthetetlen királyné halála éve : 1898.

Fenyők.

Kecskemét város is részt vesz Nagyasszonyunk emléke megőrzésében. A Nagy-Nyír erdőben 420 □-öl területen új faültetését Erzsébet-ligetnek nevezte el ; de ültetett Erzsébet-tölgyeket a Szikrában, a Műkertben és a Katona-sétahely parkjában.

A kecskeméti kegyes tanító-rend kezén levő kath. főgimnázium nyári tornaterén, az iskola külső udvara egyik védett sarkában 1899. november 20-án Erzsébet emlékére 3 hársat ültettek és azok 1904-ben is egynek a híjával szépen díszlettek, nőttek, gyarapodtak a körülvevő eleven ifjúság zsidóság között, melyet az ott tornázó, játszó főreáliskolai

Hárs.

tanulók is élénkítenek; de ügyel mind a két tanintézet népe, hogy laptá a kegyelt Erzsébet-fákat ne érje. A 3-ik sem halt el, csak a dereka tört ketté, fölörölték édes fáját ligniperda rovarok, most újra hajt többől.

Vajkán, a Csallóközben a templom közelébe 8 Erzsébet-fát ültettek 1899 tavaszán; 2 tölgyet, 6 platánt s a legszebbiket Erzsébet királyné, a többi hetet a hét magyar honfoglaló vezér nevével jelölték meg.

Megkereste Faragó Ödönt, Khinában lakó honfitársunkat az Erzsébetfa-ültető bizottság, hogy küldjön onnan fagyvakat, a melyek kikelő csemetéi éghajlati viszonyainkkal képesek megbirkózni. Küldött többfélét s azok csiráztatás végett a budapesti tudományegyetem fűvészkertjében nyertek elhelyezést.

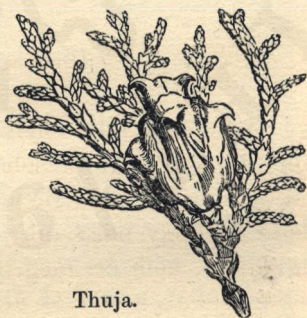
Közöttök van a *Sterculia platani-
folia*, khinai nyelven u-tung, a Meny-
nyei birodalom népének nemzeti fája,
melyről azt tartja a rege, hogy a mesés
Phoenix madár egyedül annak az ágára száll. Másik a
Xylosma racemosum (tung-csin), Khinában is nagy tisztelet-
ben álló fa. Mind a kettőnek pedig kiváló tulajdonsága, hogy
kiállják a keményebb telet is.

Az elvetett 30—30 mag nem egyenlő szerencsével csirá-
zott. Az elsőből 9 kelt ki és szépen nőnek ; az utóbbiból csak
egy eredt meg ; nagy gonddal ápolják, mivel eddig Európá-
ban egyedüli az a sötétzöld levelű khinai télizöld fa. Egy
ideig Ullerich Géza polgári isko-
lai igazgató gondviselete alatt
állott, de utóbb Alcsutra került
József magyar királyi herczeg
főkertésze keze alá, egyik oldal-
hajtása, dugványa pedig a buda-
pesti tudományegyetem növény-
tan-tanára, Mágócsy-Dietz Sán-
dor doktor birtokába jött.

1900 április 24-én úgy írt
Darányi Ignác, magyar királyi
földművelésügyi miniszter, hogy a dicsőült királyné legna-
gyobb örömét a természet szépségeiben találta ; a természet

Tiszafa.

Thuja.

nem is maradt hálátlan iránta. Emlékére ligetek, kertek és erdők támadtak ; millió és millió fácska hirdeti az ő dicsőségét, — oly módon díszlenek, mintha éreznék, mi fenkölt a hivatásuk.

Erzsébetfa lett az a vén platán, mely Korfu-sziget keleti partján Gaszturi mellett Erzsébet-forrását árnyékolja. Erről a fáról úgy mondják ott és utánok Bädeker, hogy már Homeros ó-görög költő idején, 3000 év előtt, hűs árnyékkal fogadta a hozzá jövő utast.

Mikor Korfu őrangyala, Erzsébet ott járt, látta, hogy Gaszturi népének főkincse, a jóvízű forrás a nagy platán alatt szűkösén adja az éltető nedüt. Építőket hozatott tehát s azokkal hozatta rendbe. Elgörgettek azok az oda szakadt sziklákat, kitisztították a forrást a fővenytől, megfúrták a fölvezető nyílását s azóta az a forrás, mint Porzó 1903-ban látta, megfiatalodott erővel adja vízáldását, mint akár 2000 év előtt. — Viseli is büszkén az aranyozott föliratot :

ΠΗΓΗ
ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑΣ
ΕΛΙΣΑΒΕΤ

(Erzsébet császárné forrása.)

Kedvelt üdülő-helyén, Korfu-szigetén, az Achilleion-villa minden fáját Erzsébet királyné maga ültette. Összehordtak a világ minden részéből ritka példányokat, de úgy rendelte el, hogy nagy fák legyenek azok, a fiatal fák növést, úgymond, nem éri meg. Ki tudja, nem az ő könnyei öntözték-e azokat, a melyek árnyékában bánatos lelke nyugalmat keresett s illatuk gyógyító balzsam volt fájó szívére ? E fák gyökere a magyar nemzet szívéig ér, kár, hogy messze idegenben virulnak.

Rudolf trónörökös szobor-emlékét árnyaló fák Korfu-szigetén.

Erzsébet-liget nevet visel 1899 óta az új erdő, melyet Vác város a derecskei tó partján a Hétkápolna kegyhely és a Duna között létesített és gondoz. A váczi forrásról nevezett kisprépostság rétje volt az egykoron, ma a felejthetetlen magyar királyné emlékét és nevét őrzi a borongó szép erdőliget, — minden törzs Erzsébet-emlékfa ott.

Halála előtt pár évvel azt mondta Erzsébet királyné a fölolvassójának, hogy van neki Gödöllőn fája, a mely legjobb barátja, meglátogatja azt mindig, valahányszor oda megy vagy elutazik és időz alatta. Mindent tud az öreg fa, a mi az ő lelkében él, elmond neki mindent, a mi időközben vele történt. Ugyan melyik lehet az a fa, tölgy-e, bükk-e vagy hárs? nem jelzi Clara Tschudi svéd író; nekünk talán jobban kellene tudnunk.

A XX. század folytatja az Erzsébet emlékfák ültetését. 1901 tavaszán 180,000 új fa került Magyarország talajába Erzsébet királyné tiszteletére; a földművelési magyar királyi minisztérium ingyen osztotta ki a hézagok pótlására.

A ki apostoli királyunknak 1901 szept. 9-én mondott trónbeszéde szerint is Magyarországnak nemcsak jog szerint, de szíve szerint is igaz királynéja volt, megérdemli, hogy millió és millió fa viruljon, a haza szent földében élve, az ő áldott emlékezetére.

Íróink emlékfái.

Egész darab irodalomtörténet nyilatkozik meg az élőfák fölsorolásában, a melyekhez nemzeti kultúránk szóvivőinek, az íróknak neve vagy emléke fűződik. Szinte be hagynak pillantani azok a nagy gondolkodók lelki világába, ahol a velők együttélő s az utánok következett nemzedéket tápláló, irányító eszméik szülemlettek, — szent pedig a hely, sarutlan lábbal megközelíteni méltó, a honnan égi szikra pattant ki, a melynek fénye világít, szent heve melegít.

Szepsi Czombor (Csombor) *Márton* (1595—1633) földrajzíró az országhatár egyik nagy bükkfája kérgébe metszette emlékül a nevét 1606 május 31-én, midőn a sárosi Beszkideken át a hazától búcsúzott.

Hatvani Istvánról (1718—1786), a debreczeni híres professzorról, a magyar Faustról szól ének, mint ment ott

Ki a nagy erdőbe, sűrű fák közé.
Tölgyei máskor is nem egyszer nyujtának
Szívének vigaszt, ha bú, gond üldöze.
. . . . rá borul a fák susogó gallya,
Lelkének háborgó szózatát nem hallja.

Bessenyei György (1747—1811), a bihari remete, Puszta-Kovácsiban keserű tépelődései között megnyugvást életében nem, csak *almafája* alatt a sírban lelt, hová 1811 február 19-én elhelyezték, úgy írja Széll Farkas.

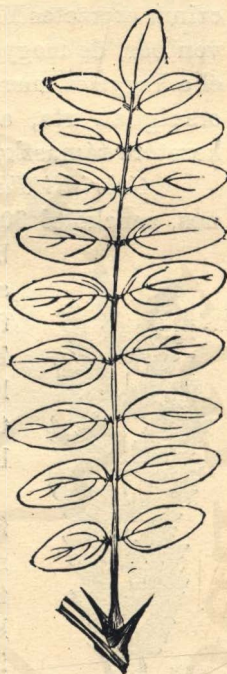
Almafa.

Földi János (1755—1801) költőről, a régi Hajdú-kerületnek 1791—1801 között tiszti főorvosáról azt mondta a hagyomány, hogy magát Hadház temetőjében egy akkor hatalmas *akác* alá kívánta temettetni és következő sírversét ő maga készítette el:

Ti gyermekek, ha majd látjátok
Hús balzsamos virágait
Májusban nyilni, ne bántsátok,
Hadd földjék Földi hamvait;
Ugy szállt el tavasza ennek,
Hogy élteben tavaszt sem ért.

Földi János így énekel egy más alkalommal előbb:

Egy ákást körtvélyfám helyébe
Ültessen egy jóltevő kéz,
Melyről zefir naplementében,
Susogva majd siromra néz.
Mindegyiket tüskök borítják,
Mint az én kínos éltemet;
Ők azt védelmökre fordítják,
A mi engem sírba temet . . .

Akác.

De majd félszázad vonult el porai fölött, míg eme csekély kívánsága teljesült. Végre megszánták 1847 április 6-án a hadházi hölgyek és Földi János sírja négy sarkára egy-egy új akáczfát ültettek kegyeletes ünneplés lefolyása mellett; mert a régi elpusztult, s a kedvelt természetbarát nyugvóhelyét jeltelen hagyni nem akarták. A hadházi természetdűs síremlékén fölírattul ez a hexameter-vers beszél:

»Földi, hamvaidat földi lombos akác komor árnya.«

Mutogatják Besnyőn az óriási tölgyfát, a melynek lomb-sátra alatt *Feszler Ignác Aurél* (1756—1839), a volt kapu-

czinus szerzetes Magyarország történetét megírta ; német nyelven bár, de magyar szívvel. Itt azonban anakronizmust követ el a kegyelet, mert a neves történetíró a munkáját már Oroszországban írta, a kútfő-használatától távol, tisztán az emlékezetére támaszkodva ; itt 1774—75-ben csak az első kötetet.

Gabrielli Tamás (1758—1860) cz. apátkanonok, plébános, zeneköltő 300 éves hársfája áll még a galga-mácsai plébánia alsó kertjében, alatta szeretett időzni

az öreg zeneszerző, mivel az a fa a Galgafolyó völgyének egyik legkimagaslóbb fája. Zsörtölődött is Kazinczy száz éves ünnepelésekor az öreg, hogy miért nem éri a tisztelet őt, ki egy évvel öregebb és még életben van.

Gleditschia.

Kazinczy Ferencz (1759—1831) nagy faültető volt, már 1793-ban hozott a regmeczi kertbe kanadai nyárfát a pesti egyetemi fűvészkertből, arról szaporított széphalmi kertjébe is. Két példány *Populus italicát* (jegenye nyárfa) szintén a regmeczi kertből vitt át, a gyász fűzet (*Salix babylonica*) 1808-ban ültette ott.

Pannonhalmán *Kazinczy* egész sor előfát avatott íróink emlékfájává 1831 április 10-én, halála előtt nem egész öt hónappal. *Guzmics Izidor* (1786—1839) neve kezdőbetűjét rávéste ott egy bálványfa (*Ailanthus*) derekára, *Pázmándi Horvát Endrét* (1778—1839) kanadai nyárfára, *Szemere Pálét* (1785—1861) fekete nyárfára, a magáét *Gleditschiára*, melyet a nép Krisztustövis-fának nevez ; egy eczetfa (*Rhus*) kérgébe S betűt, egy platánra mást, alávetvén a magáének az esztendő-számot is. *Cresceti amoris* ! (Növekedni fogtok szerelmeseim) mondá pedig elkészülve a munkájával.

Igy ír Kazinczy László (1763—1807) levelei egyikében :
 »Könnyeimmal áztatom a kastélyom előtt annak a *körte-*
fának az árnyékát, a melynek látása mindig szent lesz előt-

Körtefa.

Bacsányi János (1763—1845) »Egy nevendék-bükk-fához«, a melynek héjába ő és ideálja, Ilosvay Krisztina, a nevük kezdőbetűjét bevésték, ekkép ír :

Élj, nődögélj, ó drága szelid, fa légy
 Boldog szerelmünk néma tanúja, s hagyd
 Új életem víg kezdetének
 E jeleit növekedni véled.

És úgy íródott meg a végzet könyvében, hogy a szegény költő el nem nyerhette az előkelő leányt, ki előbb Sárosy Endre őrnagyhoz, utóbb Tholdy Ádám grófhhoz ment nőül, — de nem feledte a költőt, levelezett vele akkor is, mikor Bacsányi már Linzben Baumberg Gabriella német színésznő és költőné férje volt. Talán a nevendék bükkfa alatt voltak utoljára boldogok mind a ketten. Ilosvay Krisztina levelei azt sejtetik.

Beethoven Lajos (1770—1827), bár külföldi zeneszerző volt, de szívesen időzött 1806-ban a Brunswick grófok fejedelmegyei Martonvásár nevű birtokán. Sok időt töltött ott a Rózsaszigeten, nem egy gyönyörű szerzeménye alapgondolata ott kelt s a park egyik padján vetette kótára. Egyik faderekába a neve monogramját is bevészte sajátkezűleg. Mivel szeretett bennünket, befogadhatjuk faemlékes íróink sorába.

Badacsonynál áll még a Rózsakő alatt a díófa, a melynek lombjai alatt *Kisfaludy Sándor* (1772—1844) a Himfy-verssorok közül sokat írt meg; a Kisfaludy-család jegyespárai manapig is ott fogadnak hűséget egymásnak.

1809-ben bejárta József nádor inszurrekciós adjutánsával, Kisfaludy Sándor költővel, a Bakony beljét; a Somhegy környéki tölgyeket 27 ölnyi (25'6) magasságuk miatt megcsodálták.

A fenyőre nézve azt tapasztalták, hogy csak ott van, a hol ültették.

Ez adatokat Kohl német író mondja el 1842-ben, ki előtte való évben azt Kisfaludy Sándornál tett látogatásakor hallotta.

Kisfaludy Sándor sümeghi szőlejében 1863-ban még megvoltak a fák, melyeket a költő ültetett, mutogatták az öreg almafát is, mely az ő születése éve óta állott, 1883-ban már nem látta Eötvös Károly ott, de látta a badacsonyi

szőlőben a gesztenyefát, a költő sajátkezű ültetését ; kövéres, fényes aranyba játszó nyalkazöld levelei mosolyogtak a nap-sugárban, — mint kisdéd fát hagyta örökölni Kisfaludy Sándor : a gyümölcsét ő már meg nem érte.

Kaposvár vidékén állott Csokonai Vitéz Mihály (1773—1805.) hársfája, a nép nevezte el úgy, mert szeretett a költő annak terepélyes lombja alatt pihenni. E már elpusztult hársnak a fájából iróasztalt nyесetett Kisfaludy Atala s a debreczeni Csokonai-körnek küldötte, hogy az 1905. január 20-iki Csokonai százás évforduló ünnepén szerepeltesse. — Utóbb az a pontosabb meghatározás történt, hogy Csokonai hársa a kasszondi határ csikényi erdejében állott, a kiskorpádi állomás felé vezető úton. Hosz-

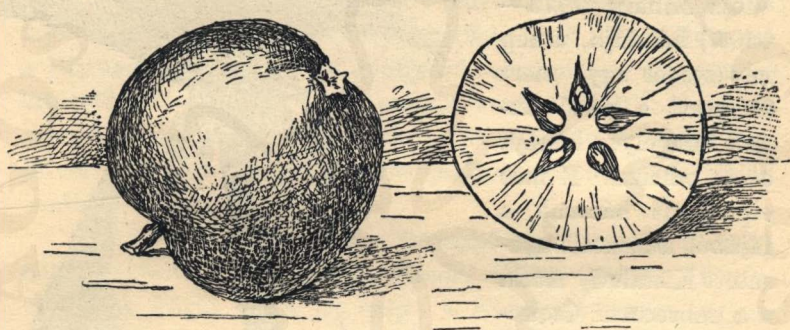
szabb időt töltött a költő madasdi Sárközy György házában, onnan sétálgatott ki az alig félórányi távol erdőbe,

Pálma.

a melynek egyik fája derekára kis kápolnaféle alak képét is bemetszette.

Kairóból Beöthy Zsolt 1905 január 13. keletű levél kíséretében *pálmaágot* küldött a Csokonai-körnek, hogy azt a költő emlékünneplésekor az idegen országból jövő, de magyar írótársi hódolatul vegye. Ezt az ünnepet a politikai mozgalmak miatt május 20—21-re halasztották, de a küldött pálmagaly addig sem hervadt meg.

Alma.

Bólyai (Bolyai) *Farkas* (1775—1856) meghagyta örököseinek, hogy a sírjára almafát ültessenek : emlékezetül Évára, ki a paradicsomban *almába* harapott ; Páris királyfira, ki az asszonyi szépség aranyalmáját ítélte oda ; Newtonra, kit a leeső alma vezetett a nehézkedés törvénye megállapítására.

Állnak még a Széchenyi-grófok kis-czenki kastélyparkjában a vén fűzfák, melyek alatt a legnagyobb magyar (1791—1860) gyermekjátékait üzte ; azon fák alatt több ágra oszoltan csúszik az Ikva-folyó a Rába felé.

Állott Kecskeméten sokáig a három eperfa (*Morus*), melyeket *Katona József* (1792—1830), a Bánk-bán szerzője

saját kezével a budai országút mentén fekvő szőlejében ültetett ; körtefája és almafája még áll, ezek képét adta a »Kecskeméti nagy képes naptár 1893«-ban.

Kossuth Lajos (1802—1894) szőlőtő van Nyiregyházán és Nagy-Kállóban, mind a kettőt a kormányzó 1877-ben január 24-én Kállay Ákos birtokosnak akkor adta ajándécul, hogy a czeplédi százas küldöttséggel nála járt Collegno al Baraccone-ban. Mind a két tőke megeredt és gyarapszik erőben, urat ugyan cserélt, de becsülete maradt a régi.

Szliácson, 1897-ben, aranyáblával jelölte meg a fürdőnek közönsége a terepélyes fát, mely alatt egykor Kossuth Lajos pihenni szeretett.

A pozsonyi liget háromszázados fái alatt sokszor ült Kölcsény Ferencz, később Kossuth Lajos, Deák Ferencz, Széchenyi István gróf az országgyűlések tartama idején ; el is nevezték azon fák egyikét-másikat ama nagyjaink nevérol és kegyelettel nézett rájuk a polgárság. Mikor beütött egyiköbe a villám, az elégett ág csonkáját nagy bádoglemezzel fődette be a város, hogy a nyílt seb helyén a hatalmas törzs pusztulásba ne induljon. 1894 április 15-én azonban a Duna szabályozása miatt kipusztították mind a hármat, erős ekrazit-töltések bírták csak szétrombolni.

Áll a budapesti Margitszigeten több nagy fa, melyekhez Deák Ferencz, Arany János, Toldy Ferencz (1805—1875) nagy nevei fűződnek emlékül.

Zalában, a pusztaszent-lászlói kastély udvarán ma is él, virul még egy csoportba összeölelkezve a szép négy gesztenyefa, melyeket 1833-ban Deák Klára, a haza bölcsenővére, ültetett s az ő kezei öntözték. Ennek árnyékos hűvösében töltötte a nyári napokat Deák Ferencz (1803—1876). A ki elmegy a kastély előtt, benéz oda, hogy meglássa »Deák Ferencz gesztenyefái«-t. Így ismeri a vidék. A szokottnál magasabb termetű fák messzire nyújtanak ki oldalágakat

és lombozatot mint az öreg úr kedvelt fáí. Képeket hozta az Uj Idők 1903. II. 359. lapja. Megvan Pusztá-Szent-László éjszaki faluvégén a szálas, fölséges bükkerdő, a hova a haza bölcse gyakran ki szokott sétálni, talán a törzsök is megvan

Gesztenye.

még, melyen üldögélve nézegette a nyíló virágokat, az erdő zöld füveit, az élő, mozgó bogárkák nagy sokaságát. Ott vésett, fűrt, faragott, készítgette a játékszereket fából. A mely almát 1862-ben tollkással juharból faragott és Szaploneczay József képviselőnek ajándékozott, megvan még annak özve-

gyénél Máramarosban. Őrzi a Nemzeti Múzeum a ciprus-ágot, melyet Kossuth Lajos küldött Deák Ferencz ravatalára.

Jászay Pál (1809—1852) történetíró naplója a hejcei diófát emlegeti Torna-Abauj vármegyében.

A békésgyulai várkastély kertje hatalmas tölgye egyedül áll, a lombja kerek s majd a földig ér. Azt tartják róla, hogy *Erkel Ferencz* (1810—1893) annak az árnyékában szerzette nem egy zeneművét, közöttük talán azt is, a mely nemzeti imádságunkká vált, a Kölcsey-himnuszra szerzett dallamot 1845-ben.

Kemény Zsigmond báró (1816—1875) Pusztá-Kamárason, Kolozs vármegyében, diófák árnyékában nyugoszsza örök álmát.

A keszthelyi első helikoni ünnepen, 1818-ban a jelen volt úrhölgyek fákat ültettek Gyöngyösi István, Kazinczy Ferencz, Csokonai Vitéz Mihály, Zrinyi Miklós költő, Kis János tiszteletére.

A nagyszalontai Arany-kertben álló almafáról úgy tartják, hogy *Arany János* (1817—1882) és Petőfi Sándor (1823—1849) együtt ültették és Petőfi azt a jókívánságot mondta hozzá: »No, Jani, addig éltesse az Isten, míg ez a fa él.«

A budapesti Margitsziget egyik kisebb magaslatán áll a ritka szépségű koronás fekete kőrisfa, *Arany János* legkedvesebb fája. Mindig alatta szeretett volna padot veretni; csak mikor látta, hogy ez a vágása be nem telik, vonult a tölgyek alá. Képök megvan a Kertészeti Lapok 1905. évfolyamának 76-ik lapján. A kastély előtt álló kettő viseli is a nagy költő nevét.

Arany János állítólag Debreczenben
Terveit Toldiról a nagy erdőn szőtte,
Kinek koszorúja nem hervad soha;
Már-már fejét végső nyugalomra hajtá,
Tölgyeit még akkor is visszashajtá.

(*Torkos László.*)

Arany János a Margitszigeten írta »Tölgyek alatt« című versét. Rajtakapta József királyi herceg és így szólt : »Nem jó botanikus, a mely fák alatt ír, azok hársak, odább foglaljon helyet, vagy tíz lépésre vannak innen a tölgyek.«

Panaszkodott 1865 májusban *Tompa Mihály* (1817—1868), hogy oleanderfája egyik levelének hegyes csúcsa a szemébe ütődött és vér kezdett arra ereszkedni.

Mutogatják a leányfalvi szőlőkben *Feleki Miklósnak* (1818—1902), az írónak és neves agg színésznek terepélyes diófáját, a mely alatt üldögelni szeretett, az alatta fekvő szikladarabot a hegytetőről gördítették oda, fölirattal látták el s a föld népe vadvirággal díszítette föl, utóbb azonban éppen a fölirat fölött szívalakra repedt meg az a kő.

Megvannak még Horváth Béla budapesti ítélőtáblai bíró máriahegyi szőlejében Kecskeméten az ő atyja Horváth Döme (1819—1899.) lombos almafái, selymes és pogácsa-almafák. A nyugalmazott ministeri tanácsos és ítélőtáblai tanácselnök, számot tevő magyar író, ott a szőlőtőkék között veretett padokat és asztalt és ott szeretett olvasgatni. Fogadta almafái alatt Eötvös József bárót, Gyulai Pált, Pauer Imre dr-t, Pintér Sándort, Pintér Kálmánt. Horváth Cyrillnek, a nagynevű magyar bölcselőnek testvéröccse az alföldi nyári szép estéket ott szerette tölteni. A vele egykorú helyi nevezetességek társaságába befogadta e sorok jóval fiatalabb (*1840.) íróját is a kedves, tanulságos helikoni estéken, amelyek fűszereként nem maradt el a tatár vagy ősmagyar eredetű kumisznak, a tarhónak élvezete.

Eperjes mellett, a czemétei erdő egyik hatalmas bükkfáján *Petőfi Sándor* (1823—1849) neve van bevésve. A vidék lakói úgy beszélik, hogy maga a költő véste oda, mikor Tompával és Kerényivel ott járt. Horváth Ödön dr., az eperjesi Széchenyi-kör titkára, az eperjesi polgármesterrel járt a helyszínen, hogy a valót kikutassa ; a velők volt erdőőr

eszközökkel mérte meg a bevéselt betűk mélységét és megállapította annak alapján, hogy legalább 1845 óta lehetnek ott a betűk — és valóban éppen akkor járt ott Petőfi. A fa 85 éves, a derékátmérője 41 cm. s oly magas, hogy messzire ellátszik. Kerítést vonatott köréje Eperjes város és a gondviseletéről intézkedett. Tompa Mihály egyik levele is megemlékezik a csemétei kirándulásról.

Koltón is megvan még Petőfi fája; az Athenaeum Petőfi-albuma közli a képet, de az Uj Idők folyóirat is 1899-ben.

Áll még a fűzfa, melyről Petőfi 1849-ben galyat metszett botnak, mikor a tordai hasadék megtekintésére indult s az út sziklás volta miatt támasztékra volt szüksége. Önérzetesen azonban úgy szólt, hogy úgy sem érintkezett odáig fűzfával soha. Az erdői várkert tavát, amelynek partján szomorúfűz mellett álldogált és Júliája karcsú alakja megjelenését leste a várnagyi ablaknál, lecsapolta az ecsedi láp vízeresztő árka, elhalt az a fűzfa is; az urasági mai intéző már ötödiket ültette helyére, de hasztalan.

Bizarr kívánság volt Petőfitől, hogy a sírja mellé narancsfát emlegetett, amely nálunk ki nem tevel.

Nógrád vármegye Horpács falujában a Gelle kúsza, vén topolyfái arról nevezetese, hogy 1878 július 17-én az árnyékukban vonult meg nyugalomképp *Nagy Iván* (1824—1894) akadémikus, a magyar nemesi családok első történetírója.

Önéletrajzát Jókai Mór (1825—1904.) a következőleg fejezi be: »És mostan legvégül hadd szóljak rólatok, leg-hivebb munkatársaim, gyámolítóim: édes zöld fáim, a kiket ültettem, magjáról növeltem, ojtva idomítottam, égnek emelkedő földi hársak. Ti tudjátok, mennyit suttoztatok nekem, mennyi gondolatot hullattatok alá virágaitokkal; hány-szor kerestem nálatok eszmét, fölüdülést; mennyi ábrándot, álmod árnyékoltatok be, egész világ üldözése ellen hogy rejtettetek

Petőfi költői fája.

el? Ha valaki egyszer ide jön azt kérdezni, miként tudtam
többet dolgozni nyáron, mint télen: mondjátok el, hogy ti
voltatok ott akkor.» Ezt svábhegyi villája hársairól írta
a költő.

Gyulai Pál (sz. 1826) leányfalvi diófáinak képét hozta az *Uj Idők* 1900. I. 26. száma.

Az ajnácskői (Gömörben) park egyik vén tölgye törzsét három ember alig foghatja át; a nép ezer évesnek tartja. *Kemény Gábor* báró (1830—1888) volt miniszternek, politikai és útirajzírónak, a fürdőhely tulajdonosának örök nyugvóhelye az a sír, mely a nagy tölgyfa alatt borul; az egyszerű, ízléses négyzetalakú sírhantot moha födi és télizöld futja be.

József Károly Lajos, magyar királyi főherceg (* 1833, † 1905), a cigány nyelvtan megalkotója, sok fát ültetett saját kezével alcsúti birtokán s azok minden tavasszal megújuló emlékfái; de fumei narancsfái ápolása folytán ő volt az egyedüli magyar gazda, a ki saját termésű narancsot adathatott asztalára.

Torna-Abaúj megyében a semsei kastély körül szép terepélyes jávorfák állnak s mindenik külön egy-egy Semsey-családbeli fiú születése emlékezetére ültetődött; közöttük van Semsey Andoré (szül. 1833), a mineralógus íróé is, ki nagy tudományos és irodalmi vállalatokat támogat áldozatkészségével.

Pintér Sándor (szül. 1841), a palóczok monografusa, udvarkertjében, Nagy-Szécsényben áll egy szép szilfa, a gazdája saját kezével 1883-ban ültette, alatta pad van és kellemes üdülő, miért egy szécsényi kisleány *Pintér Sándor* bácsi ama fáját a boldogság fájának nevezte el.

Szerepel íróink emlékfái között tehát almafa, akác, bálványfa, bükk, cziprus, diófa, eczetfa, eperfa, fenyő, fűz, Gleditschia, jávor, körtefa, kőris, leander, narancsfa, nyárfa, pálma, platán, szelíd gesztenyefa, szil, szőlőtő, topoly, tölgy és vadgesztenyefa.

Java, tisztos fá.

Nagyasszony fájának nevezi a magyar a *nyírt* és azt tartja felőle, hogy elég annak a jelenléte a boszorkányok távóltartására ; miért Szent György-napja előestéjén szokás azt ablakba, ajtófélfára, istálló elé, sőt még a búzavetésre is rászúrni védelmül. Májfául is azt állít legörömostebb a legény Göcsej-ben ; nyírfaágsöprő-készítéshez fognak Lucza-napján, karácsony éjjel a templomba viszik éjjéli misére, hogy azzal megszenteltetést kapjon és vele söprik körül az első köznapon a házat, hogy abból semmi egész éven át el ne veszzen. Aranyszakálúnak nevezi a palóc a nyírfát és annak az ágát tűzi Szent-György éjszakáján a háza kerítésére, kapujára, ablakába ; ő is az ősvallás »nagyasszonya« fájának tartja és belőle ácsol kaput, mikor a szarvasmarhát tavasszal legelőre először kihajtja. Erősen hiszi, hogy ez óvja meg őt, lakóhelyét és lábas jószágát minden bajtól. Torda-Aranyosban a székely asszony a gyermeke bölcsőjére tesz nyírfaágot, hogy a gyermekét valaki ki ne cserélje. A nyírfavesszőből kötött söprő általában véve javas szer a magyar népnél ; vannak nyomok, hogy a régi hit regéiben »Nyírfa kisasszony« nevű tündér is szerepelt.

A magyar nép tisztos fái között van a bodza, fagyal, fűz, jegenye, nyárfa (megkülönbözteti a kettőt egymástól), a vadkörtefa.

Nyírf

A virágvasárnapján templomban használt kecskefűz (*Salix capraea*) barkás galyait »cziczamaczána«-nak nevezi molyhossága miatt a nép s a fiatalság egész ünnepélyességgel

Kecskefűz.

indul a szedésére hazánkban több helyt. A megszentelt barkáról ellenben azt tartja a kecskeméti asszony, hogy nem jó a házba vinni, sok lesz tőle nyáron a légy.

A vácsi »hét kápolna« dombja aljában buzogó tiszta vizű forrás felől az a nép hiedelme, hogy szembajokban hasznos az; de amely fűzfa a fölött állott, annak minden elérhető ágcsúcsa, újabb tőhajtásai is telidestele voltak libegő rongyszalag- emlékekkel aggatva.

Bodza.

A fűzfa betegségek lakóhelye. Ha hideglelős a széki palócz, bizalommal járul a fűzfa elé, megrázza s így szól: »Vendéget hoztam, nekem nem kell, rád hagyom.« Ugyanezt megteszik olykor a *bodza*fával is, sőt megfenyegeti a beteg, hogy kivágja tőből, ha nem segít a baján. Erre a bodza

ijedtében megizzasztja a beteget hatalmasan ; a fűz kérgének meg a hatalmas pora népies javas-szer a hideglelés ellen. Az a magyar chinin, belőle készül a lázűző salicyl.

Karácsonykor a Bánságban aranyozott fűzfavesszőből készült kerek fonadékot nyujtanak be a leányoknak az ablakon és a kerék minden küllőjére almát tűznek.

Hasztalan öntik a rontást a tölgyfa árnyékába, nem árt az ott senkinek, ha belehág is. Göcsejben a leány napkelte előtt szedi meg a bodza virágát, hogy hasznos legyen az a torokfájás ellen.

Nincs a szabadban nálunk babérfa (*Laurus*), de ismeri fűszerkép a magyar konyha ; az erdélyközépi székely asszony nem is nevezi a babérlevelet máskép, mint Bánffy-magnak. A *borsfát* sem látja eleventen, noha van Borsod nevű vármegyénk, — de szerepel orvosságai között a fehér és fekete bors. Engi István pozsonyi kereskedő 1458-ban hozatott 1 $\frac{1}{4}$ mázsa borsot a fogyasztói számára.

A székely templomok körül levő temetőkből messze kimagaslanak az ifjak sírja fölé ültetett, kendőkkel fölékesített sudar fenyőtörzsek ; a feleség sírján díszlő szilvafán cserepek a gyakorlat szentesítette ékesítés.

A szandaváraljai vízforrást környező gyertyánfák derekára tisztelete jeléül Mária-képeket erősítget Nógrád vármegye ősi palócza ; a legtöbb képet befonták már kéregképződésekkel a hatalmas törzsek, némelyik már szinte fülkébe zártnak látszik.

Magyar népregében az elhalt szeretőnek rózsa nő a sírdombján ; a hűtlenén pedig gyümölcstelen szederbokor, melynek tüskés indáján keresztülbukik az, ki arra megy. A hűtlen legény vadkörtefává lesz, amelynek mérges gyümölcse terem s a szaga megérzik hét mértföldnyire.

Tisztes fa Torontál egyik kis községében három magános szomorú kőrisfa, noha szépségök vagy koruk nem kiváló.

Borsfa.

Esténként betegek látogatják, alája ágyat vetnek s ott feküsznek reggelig, mert hiedelmök szerint csak is így fejtik ki a fák gyógyító erejüket. Magokkal fehér kalácsot és aprópénzt hoznak s az ott hagyottat senki bántani nem meri, abban a hiedelemben, hogy a nyavalyát megkapná. A pénzt a Tiszába söpri, a kalácsot pedig a háziúr újfundlandi kutya hordja el s a betegek hajnalban megkönnyebbülten hagyják el a tisztet fát, boldog hiedelem a gyógyítójok.

Trencsén és Nyitra vármegyékben édesalmafa-galyacs-kát fonnak a menyasszony rozmaring-koszorújába, hogy a házaselete édes legyen.

Szent Katalin napján (november 25) cseresznye-galyat metsz a trencsénvármegyei tót leány, naponta öntözi, hogy

karácsonykor kinyílt bokrétája legyen, mikor templomba megy, — az különösen jó jelentésű.

A régi magyaroknál diófa-ágakat szórtak a holt vőlegényre úgy, mint életben maradt menyasszonyára.

Udvarhely vármegyében úgy tartja a székely, hogy ha elapad a tehén teje, javasszerül csak keresetlen mogyorófáról kell galyat nyesni, belőle szöget faragni, megfúrni az istállóküszöb fáját s abba beverni és ha ez sem segít, nagy

Cseresznye.

a baj. A régi magyar házszentelésnél a papot *mogyorófa* gyümölcsével kínálták meg. Ha rendesen megérik Liptóban a mogyoró, sőt bő termést is ad, azt tartja a nép, hogy legközelebb sok lesz a betegség.

Úgy mondta Horvát István, az utolsó szittya magyar, hogy a teremtés nyolczadik napján alkotta Isten a magyart, kilenczedikén pedig a búsmagyar vigasztalására a cigányt, — az tehát rokon a magyarral. Ez alapon ide sorozható, hogy vándorcigányainknak az élőfa-galy egész telegráf- vagy

Mogyoró.

posterestante-szolgálatot teljesít. A küldött bodzaág betegségnek a híradója ; minél több azon a szem, annál súlyosabb a nyavalyája annak, a kiról szó van ; kar- vagy lábtörésnél a galyat behajlítják, halálesetnél elszenesített bodzagaly a jel. A nyírfagaly azt jelenti, hogy nyomon van a hatóság, óvakodni kell ; családszaporodást jelöl a megjegyzett fűzfaág, fiú születésekor piros, leánykánál fehér czérnával kötik azt körül. Czigány néphiedelem szerint a nagyhéten nyesett mogyorófa vesszeje megóv a villámcsapástól ; a nagypénteken vagy Szent-Iván éjjelén (június 24) új késsel vágott villás mogyoróvessző megmutatja a föld alatt rejlő érczeket, meg a vizet, mert a talaj ama tája felé hajlik, a hol azok leledzenek.

Melius Péter azt írja, hogy »az nyárfának levelét csepegeds az fülben, használ.« Hogy a hársfavirág teája kellemes izzasztó, minden magyar asszony jól tudja, a kinek beteg gyermeke van.

A magyarországi bolgároknál fekete szedret osztogat a menyasszony, mikor esküvőre megy, az asszonyok között, természetesen nyár elején, mikor az eperfán még gyümölcs van ; az év egyéb szakában az nem lehetséges.

Szilágyságban, András-napkor (november 30.) annyi darab galyat tör le a kert fáiról és eleven sövényéről az eladó lány, a hány legényre gondol, hogy körülötte forgolódtak. Melyik kit képviseljen, megjegyzi magának s azokat »napköttyi előtt« mert vízzel locsolja. A melyik legény galyacs-kája kivirágzik, annak lesz ő az édes felesége. Mikor pedig a templomba éjféli misére belép, almába harap és visszanez, a mely legényt először meglát a szeme, az lesz az ő élete párja.

A javas, tiszta fák külső-belső hasznáról sokat beszél *Csapó József* »Magyar kert«-je (Pozsony, 1775 és 1792). Ugy-szintén *Nedelitz Váhy Mihály* »Házi orvosi szótárocská«-ja (Győr, 1792). De ez az összeállítás egyikből sem tarlózott,

mert bizonytalan, hogy a magyar lélek világából való-e, a mit elmondanak. Sőt erős gyanú fér hozzá, hogy a német Curioser Botanicus (Dresden, Leipzig 1745.) forrásából merítették.

A honismertetés természettudományi irányának nem föladata, hogy irtogassa népünk lelkében a kegyeletet, amely némely növények és fák iránt nemzeti hagyományaink, történetünk emlékei alapján épült föl ; sőt hasznos a rámutatás, hogy vannak naiv fölfogások, mert jellemzik azok a néplélek irányát, megnyilatkozását, de annak a jelzésével, hogy nem minden dédelgetett fű és fa javas hatásáról táplált hiedelem jogos. Ha esetleg nem is ártalmas némelyiknek a használata, hirtelen szakértői segítséget követelő esetekben a velök való bizodalmas élés veszedelmes lehet, mert megkéslelteti a valódi javas-szernek, az orvosi kezelésnek szükséges közbelépését, mikor gyorsan és erélyesen kell cselekedni.

Magyar regék a fáról.

Nemcsak történeti emlékü fái vannak a magyar nemzetnek, de regés fái is. Az elsőknél a néphagyomány lelke dolgozik, hogy a hozzájuk fűzött események fölött a feledés tengere hullámai el ne csapjanak : az utóbbiaknál a költői értör elő és vesz birtokába mindent, a miért a szív lüktet, a vallási érzelmet csakúgy, mint a családiast. E legendás és balladás tárgyú gondolatszilánkok röpke összeállítása is üde csokrot ad.

A székelyek faregége úgy szól, hogy mikor Krisztus urunkat föl akarták feszíteni, elmentek a poroszlók az erdei fákhoz ágat kérni keresztnek. Ekkor a tölgyfa úgy megkeményedett, hogy nem bírtak a sudaráról vágni ; a fenyőfa annyira fölborzolta magát, hogy összeszurdálta a közeledőket s nem férhettek hozzá ; a jegenyefa szüntelen ide-oda hajladozott, el nem érhetette a fejszecsapás. Csak a nyárfa nem bírta védeni magát s azóta mindig reszket minden levele attól való féltében, hogy törzséről ismét keresztfának ácsolnak ágat.

A talaborvölgyi magyar ruthének regége másképp mondja ezt el.

Kivánt végórájában Ádám apánk abból a gyümölcsből, melynek miatta a földi paradicsomot elvesztette, de mire az unokái előkeríthették, az öreg meghalt. Koporsójába tették tehát s abból ritka szépségű fa nőtt ki, de gyümöl-

csöt nem hozott. Épületfául Salamon király akarta fölhasználni és levágatta, de a jeruzsálemi templomnál nem alkalmazhatták építői. Hogy kárba ne vesszen, padlóul tették át egy tócsán, de oda is rövid volt. Mikor azonban Krisztus fölfeszítéséhez fát kerestek, azt határozta a főpapok tanácsa, hogy azt az egyébre hasznavehetetlent alkalmazzák, mint oda elegendő hosszút. Így engesztelte ki Jézus Ádám bűnét ugyanazon a fán, a melynek gyümölcsevel az első ember vétkezett.

A magyar nép regéje úgy szól, hogy mikor Krisztus urunkat ellenségei halálra keresték, *nyárfa*-lombok alá menekült; de mivel azok neki menedékhelyet nem adtak és ott ellenségei rátaláltak, azt mondá az Üdvözítő: »Dideregj, te *nyárfa*, télen-nyáron mindig.« Ezóta reszket az untalan és zúg oly szomorúan, hogy nem lehet alatta hallgatkozni, azaz csöndben lenni. Máskor a fenyő alá menekült Jézus és mivel ott föl nem lették, úgy áldotta meg, hogy azóta télen-nyáron mindig zöld és keresztesen nől az ága.

Erdélyrészi román rege szerint pihent egykor a fenyő tövében Szűz Mária és hálából azért megáldotta, hogy télen ne hervadjon, mindig zöld maradjon. Meg akarta hiúsítani azt a sátán s a törzsébe köröskörül czövekeket vert, a jó Isten azonban ágakká fejlesztette és úgy lett a fenyőből mindig zöld, ágait küllőszerűen egyenes irányba vezető, áldott fa.

Más változat úgy szól, hogy az ördög egy malomban szekeret épített, de onnan kitolni nem tudta; Istenhez fordult tehát, hogy a baján segítsen. Tudta a Mindenható, hogy a gonosz lélek ezzel a találmányával az embereknél nagy befolyásra jut; azt meghiúsítandó, úgy támogatta el, hogy segít a baján, mihelyt a fák a lombjaikat elhullatják. Várta az ördög a havat és mikor a cserfa leveletlen lett, beadta a folyamodását újra, de az a hátirat érkezett rá, hogy: eredj följebb a hegyen, lelsz ott még zöldelő fát. Ezek a fenyők vol-

Nyárfa.

tak. Rászedettnek érezte magát a sátán és dühében köröskörül azért vert szögeket a fenyő derekába, hogy kiszáradjon, de a fatetőn keresztben álló ágak mégis zöldek maradtak. Ezóta gyűlöli és kerüli az ördög a szép fenyőfát.

Palócz rege szerint, mikor Krisztus urunk a Mátra-alján járt, addig kérte őt kísérlője, Szent Péter, míg betértek egy helyt az ácsok lakozásába ; ott azonban gorombáskodtak az ittas emberek az apostollal ; miért bosszúságában arra kérte az Urat, hogy teremtsen a fába léczszöget, amelybe az ácsok szekerczéje beletörjön. Nem lehet, felelte az Úr, a szegény ember akkor meg nem keresi kenyerét, de gáncsot tehetek bele és így lett a fában görcs, amelynek miatta megcsóválja a fejét azóta minden ács.

Jó ruthén mármarosai hazánkfiainak csinos népmondájuk van a Tisza kettős forrásvidéke fenyőiről. Úgy szól az, hogy a gonosz emberiség megbüntetése végett Isten parancsára ördögök rakták halomba azt a sok sziklát ott, ők alkottak a szörnyű magas hegyek között iszonyú mélységeket, sötét sziklahasadékokat ! De mivel a munkájuk oly rettenetes volt, hogy maguk is elijedtek tőle : megszánta jó népét Szűz Mária és addig esdekelt az igaz bíró előtt, hogy megengedte neki a büntetés némi enyhítését. Erre a Szent szűz fenyőket ültetett oda és úgy lett szép a vidék.

Ördög fája a bodza. Róla az erdélyrészi monda úgy szól, hogy mikor Isten az állatokat beléjük lehelt lélettel látta el, az ördög is utánozta, de hasztalan ; ekkor azt gondolta, hogy megfúrja valamelyik fa ágát és azon leheli be alkotmányaiba az életet. Sorra járta a fákat, azok egyike sem adott neki megfúrható galyat, csak a bodza. Erre Isten azzal büntette a bodzát, hogy szivacsos legyen a bele ; a gyümölcse pedig, meg a virága úgy izzaszszon meg minden élő lényt, ha beveszi, mint a pokolbeli sátán gehennájának a tüze.

Balaton-Füred regéiben a tölgyfa ezer változatát emlegeti a nép ajka. A Bakony-erdő közepén, sziklacsúcson, úgy mondja az, magános cserfa állott, a tetejében elhagyott hollófészek, benne csészényi harmatnedű, az öreg Rohan szemeit meggyógyítani képes. Kamor varázsló a hegyi és vizi tündé-

rek családi viszálya csillapodtával Füred tájékán dobta földre zöldelő cserágát és azt mondta : E helyre gyűljenek össze hegyeim érczeinek legjótékonyabb erői. És vizeim legáldásosabb forrásai, fejezte be Sió tündér, buzogányos nádját Kamor cserága mellé dobva. Így lépett frigyre ott cserág közbejöttével az őstűz és a vízelem, hogy együttesen alkossanak földi paradicsomot oda, Zala megye éjszaki csücskére.

Sió, a Balaton tündére, minden udvarlójától bakonyi hársvirág-vizet kívánt, hogy vele aranyfürteit locsolhassa ; mivel az ősz Kamor fiával is úgy cselekedett, hogy elfogadta tőle a hozott vizet, de meg nem hallgatta és az ifjú a fölött való bánatában öngyilkos lett : a bús apa kígyókkal tölt vizesedényt küldött a tündérnek s azok mind lelegelték szép aranyhaját, amelyre oly büszke volt.

Attila király mondájában Dunántúl, a Kámaháza-pusztán állott a sudar tölgyfa, mely alatt a rettenetes hún vezér egykoron pihenőre dült, de másnapra kelve meglepetten látta, hogy seregét körülvették a ráczok. Őt magát egy háromöles rácz el is találta volna a kopjája hegyével, ha az a tölgy derekába nem fúródik vala. Így szólott tehát az »Isten ostora« a fához : »Jóízút aludtam árnyékodban, élj érette 500 esztendeig ; életemet megmentetted, élj azért másik 500 esztendeig.« Ismeri is azóta Attila tölgyfáját a szamárföldi erdőben minden göcseji gyerek, különösen Laszkonya, Pördeföld, Kányavár, Várföld és Szent-Péterföld községek népe.

A fenyőnek román brassov nevétől magyarázzák ki Brassó város nevét, mely a hazai régi hivatalos nyelven Corona, a szászokén Kronstadt nevet viselt. Salamon királyunk ugyanis, mikor Bolgárországba kibujdosott, koronáját ama határszéli város kapujában álló fenyőfa csonka törzsére akasztotta és a bolgárországi román nyelven emlegetett fenyőtörzs nevéből alakult ki Brassó város neve. Hogy fagyókér átdöfte korona van a czímerében, az az oka, mert hagyo-

mány szerint koronás fagyökereket találtak a földben a város építésekor.

A szepesi szász azt regéli, hogy van a Tátrában olyan örökzöld fenyő, a melynek ágai a Tejút csillagképig érnek és csillagok a gyümölcsei.

Csinos a rózsafa regéje.

Szigligethez közel van az »Átok- és Áldáshalom«. Eredetéről úgy szól a nép, hogy vadász kérte meg a környék legszebb leányát, de kosarat kapott, mert a leánynak már jegyese volt, egy deli parasztlegény. Elérkezett az esküvőjük napja, vígan siklott a násznép szánja a csillogó havon; de midőn egy odvas fához értek, szíven lőtte a vadász orvnyila a szép menyasszonyt s az a vőlegénye karjában halt meg. Agyonverte a násznép a gyilkost és behányta kővel. Ez lett az Átokhalom, rajta ördögsekér (*Eryngium*) nőtt; a menyasszony sírján, Áldáshalmán pedig maig is pompáz a vadrózsafa bokra.

II. Endre királyunk leányáról, magyarországi Szent Erzsébetről mondja a legenda, hogy kötőjében rózsákká változtak az eisenachi szegények számára odarejtett alamizsnadományok, midőn gyanakvó férje, a thüringiai herczeg parancsára elő kellett mutatni, mit tett oda.

Hamis egy narancsfája volt Hatvani Istvánnak, a debreczeni híres régi professzornak, a ki ördöngösség hírében állott. Ha arról valamely nólátogatója gyümölcsöt akart szakaszteni, azonnal a férje jajdult föl, mert annak a füle vagy haja akadt a kezébe. Homok-Terennén, Nógrádmegyében, a falu közepén álló Józsidó-féle ház kertje *Lycium barbarum* (a népnek nyelvén sem fű sem fa, Gyurka-fa, Kecskeméten jázmin) bokrairól azt tartja a néprege, hogy sárkányok lakóhelye.

Szép ma a Mátraoldal faerdeje. Egy fa nem erdő, mondja a palóc, de sehol annyi fát, mint az erdőben. Hajdan nem

Kankalin.

volt olyan szép a Mátra, meg a Karancs erdeje ; hogy ma nagyon szép, megvan a históriája, regéje. Mikor Isten a virágokat teremtette, megkérdezte tőlök, hol kívánnak lakni, — volt is az angyaloknak dolguk, míg valamennyit kívánsága

szerint a legkülönbözőbb helyekre széthordták. Így kapott ékességet némely kopasz szikla is ; de sírva fakadt az erdő, hogy az ő lány ölére egy sem kívánczolt a virágszépekből és ráesett a könyűje a rétségi eperindára. Megszánta az, sőt társakat is szerzett. Ugy települt oda a gyöngyvirág, kankalin, harangvirág, kökörclin a földi eper társaságába s ott a nyár heve, fürgetege ellen hűségesen védi meg az öreg erdő árnya őket.

A *jávorfa* magyar regéje szerint eprészni küldötte három szép leányát az űsz király, hogy azé legyen koronája, aki telt kosarával legelőbb megtér. Gyorsan föltelt a legkisebb leányé, mert csupán atyja szeretetét akarta vele kiérdemelni. Elemésztette pedig őt a koronásóvár másik kettő s a zöld halom vén jávorfája alá földelte el.

Harmadik nap éjszakáján új hajtás sarjadt a jávor tövéből, lemetszette furulyának a pásztorfiú s bánatosan így szólalt az meg :

Harangvirág.

Voltam én a király lánya
És most vagyok jávorfácska,
Jávorfából furulyácska.

Az ősz apa átka pedig örök bujdosással bűnhőztette a testvérgyilkosokat.

A szádellői regényes szép völgy görbületénél Ugróvár romjai vannak. Ebből a várból kellett Endre lovagnak a közel platánfák közé alant épült kastélyhoz ugratnia lovával, ha Melánia kezét el akarja vele nyerni. Megcselekedte a lovag azt a halálugrást és hazavezethette a szép menyasszonyt, de a vár nyomhagyás nélkül pusztult el a török hódoltság idején, csak az alatta álló kastély platánjaiból maradt még emlék.

Kőköresin.

A nevét Diósgyőr egy ősi diófáról nyerte ; róla a rege úgy szól, hogy Diós Pál nevű gazda lakott a tájon és háza előtt álló diófája alatt pihentében az a gondolata támadt, hogy jó lenne kincset találni ; el is ment a felesége az erdőre s ott megálmodta, hogy ha a férje Nagyvárad kapujában három napot ül, megtudja ott, hol rejlik a sóvárgott kincs. Pál elindul, végigüli Váradon a három napot s a harmadiknak estéjén úgy értesül, hogy

a három kád arany éppen az ő diófája alatt van elásva. Sietett haza, kivágta a fát, aranyat ugyan nem talált alatta, de a helyébe ültetett bor-ág aranynyal fizetett neki és a környék népét az bírta rá, hogy ott letelepedjen.

A szőlőtőt, bor-ágot is fának nevezi a magyar s a köz-

mondása úgy szól, hogy a szőlő fájából palota nem épül. Van magyar népregéje a szőlő fájának is, Milhoffer Sándor mondja el a Szőlőszeti és Borászati Lapban. Mikor, úgy-
mond, Nagy Lajos királyunk az öcsese, Endre meggyilkolói megszámloltatása végett Nápolyban járt, onnan anyjához titkos követet küldött. Domonkos barát volt az, akinek a velencei álnok szemeket el kellett kerülnie. Átkapott tehát Itáliából a dalmát partokra s gyalogszerrel utaztában Dalmácia köves sziklái között fáradtan, szomjasan dült le

Földi eper.

pihenni; megpillantott pedig egy lombos-leveles szőlőtőke fáján mosolygó fürtöket, azok fölűdítették őt és ő venyigét vett onnan, madárcsontba rejtette, hogy el ne száradjon, utóbb szarvascsontba és földdel betömte, a megeredt vessző gyökeret vert és kinőtt a csontból, miért azután szamarcsontba tette át. Hazaérve elültette Hegyalján s a termésből lett bor élvezete után eleinte úgy dalol az ember, mint egy madár, erősnek érzi magát, mint valami szarvasbika, de ha kelleténél többet vesz be belőle, ostoba lesz tőle, mint a szamár.

Ez nyílt anakronizmus, időrendi tévesztés, mert a magyar a bor-ág kulturájával és nedűje hatásával nem a

XIV. században ismerkedett meg, hanem jóval előbb; kimutatta e sorok írója »Bor-ág és nedüje« című könyvében bőségesen.

Nyiregyháza fönnállott már 1400-ban s a monda szerint

Jávor.

ott nyírfaligetben emelt fatemplomban imádták a csak éppen megtűrt ruthének az Istent és onnan nyerte a város a nevét, és czímerébe a nyírfát. Más regeváltozat azt tartja fönn, hogy a Károlyi-család emelt a nyírfaligetbe templomot a pásztorok kedvéért.

Mednyánszky Alajos báró beszélt el egy legendát a barvinekhegyi szertelen vastag tölgyfáról.

Nagyszombat környékén Rákóczi kiszolgált lovas káp-lárja, Rajnoha ezen fa alatt gyilkolt meg egy kereskedőt és kirabolta. Ennek emlékére a gyászoló család vaskeresztet szögezett a fa derekára. Később egyik nagyszombati vásár-kor ismét odaállott lesre bandájával Rajnoha, de társai más helyet tanácsoltak, mert a kereszt előtt nem éreztek bátor-ságot a támadásra. Rajnoha a félelmet azzal akarta elosz-latni, hogy fölemelte bárdját a kereszt ellen, de a tölgy el-takarta gazdag lombjával teljesen és egy hirtelen támadt vihar úgy szétszórta a rablókat, hogy többé össze sem verődtek ; meghatotta őket a csodás esemény és fölhagytak a bűnös élettel, a szentképvédő tölgyet pedig még nagyobb tisztelettel nézték az átmenők.

Fahasábot hasított Eperjesen 1904 márcziusban egy ügyvéd és meglepetten látta, hogy mind a két belső oldalon 10 cm. hosszú, szabályos kereszt képe van. Elkérték tőle, bevitték a plébániára megáldás végett, hogy a csodafa köz-tisztelet tárgya legyen. A lelkész ellenben vonakodott a kívánság teljesítése elől, mert úgy véli, hogy a fa fiatal külső kérgére sütötte valaki a keresztjegyet és idők folytán azt a fa benőtte, farostjaiba keblezte ; de egy fotográf képet vett föl róla és annak másolatai nagyon kelendők.

Babonás fatisztelet megszületésére példa a lándásfalvi (kissóczi) körtefa is Szepesben. Menyegzője napján ültette a gazdája s a hatalmasan megiramodott fa véletlenül mindig azon évben gyümölcsözött bővebben, mikor a háznál is csa-ládi öröm köszöntött be. Megjegyezte magának azt a gazda felesége. Évek multán senyvedésbe indult a szép körtefa és bús sejtelemmel nézte az asszony. Neki állott a gazda kivágni, de könyörgött érte a felesége. Törekedett megnyugtadni az aggódót a férj, azt mondva, hogy az csak babona, amelynek

alapja nincs. Igaza is volt, de szerencsétlen véletlenből akkor roppant egyet a tövében meglazult fa, mikor az asszony ismét érte könyörgött, rázuhant és agyonütötte a szegényt. Beszélnek is a véletlenek összetalálkozása tragikumáról most már majd nemzedékek, — holott ez a nem oki összefüggésből előállott szerencsétlenség a XX-ik században történt meg, a mely kevésbé hajlandó a miszticizmusra, mint előzői.

Magyar vonatkozású regéje van Alsó-Karintiában a szlovén népnek. Mátyás királyt ők is nemzeti hősiüké avatták és az a monda él közöttök, hogy a Triglav-hegy barlangjában aluszik a király, ott karácsony éjjelén hársfa nő, éjfélkor kivirágzik és rajta egy virág édes illatot áraszt, de azután elszárad. Jön azonban egy Szent-György napja, mikor fölébred a király, kiakasztja pajzsát arra a hársfára és az akkor kilombozódik újra.

A cziprusfa regéjét Tompa Mihály tartotta fön, Kiszöktek a kertből egykoron az égerfa, a cziprus és a fagyal. A fagyal a bérczoldalnak vette útját, hol a szabadság lakik járatlan ormokon, hol a rideg fenyő zöldel, a kevély tölgy daczol a viharok dühével; az éger patakpartra vándorolt, hogy viruló arcát annak vitzükrében szünetlenül nézdelhesse, ahol koronás fejét a nyárfa emeli magasra; a cziprus ellenben így szólt: »Elhagytam a kertet, a csöndes boldogság tanyáját, én örülni nem tudok; temetőbe vágyok sirhantok fölé: hogyha lesz boldogtalan, akit senki meg nem sirat, azt sirathassam el, ágaim annak borulhassanak az elhagyatott nyugvóhelyére.«

Az irodalmunkban jártas Erzsébet királynénak úgy lehet megihlette lelkét e gondolat, hogy a sirjára cziprusokat kívánjon. A korfui Achilleion palota fölépítése után ugyanis úgy nyilatkozott, hogy a sirja cziprusai jobban fogják őt gyászolni, mint az emberek; azoknak a gyászos

képében tovább fog ő élni, mint alattvalói szívében ; mert életszükséglete a cziprusfának a panaszkodás. Azért nézett Erzsébet királyné mindig szeretettel arra a fenyőféle fára. Csak abban nem volt a sejtelmé igaz, hogy hű magyarjai elfelejtik. A cziprusfa élete néhány százados, a magyar történelemé örök.

TARTALOM.

	Lap
Növények hazai történetünkben és népmondáinkban (13 kép)	1
Erzsébet királyné virágai (4 kép)	19
Iratos füvek (9 kép)	25
Hazai növényhonosításunk (12 kép)	37
Magyar fatiszteleés (7 kép)	50
Magyar krónikás emlékfáink (8 kép)	65
Erzsébet emlékfák (5 kép).....	88
Íróink emlékfái (8 kép)	95
Java, tisztos fák (7 kép)	110
Magyar regék a fákról (6 kép).....	120

HANUSZ ISTVÁN MUNKÁI.

Képek a növényvilágból. 1887. Léva. Nyitrai és társa.

Az állatok világából. 1890. Budapest. Mehner Vilmos.

A nagy magyar Alföld földrajzi jellemképekben. 1895. Kecskemét. Metzger Béla.

Az első huszonöt év a kecskeméti m. kir. állami főreáliskola életéből. 1895. Kecskemét.

Hőmérsékleti változások. 1896. Kecskemét.

Déleurópából föld- és néprajzi képek. 1897. Pozsony. Stampfel Károly.

Középeurópából föld- és néprajzi képek. 1897. Pozsony. Stampfel Károly.

A tölgyekről. 1899. Kecskemét. Metzger Béla.

A magyar haza föld- és néprajzi jellemképekben. 1900. Kecskemét. Metzger Béla.

A bor-ág és nedűje. 1901. Kecskemét. Sziládi László.

A növények világából. 1901. Budapest. Athenaeum.

A fák birodalmából. 1903. Budapest. Athenaeum.

Égen és földön. 1904. Budapest. Athenaeum.

